

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

K problematice oslovení v současné ruštině

The issue of addressing people in contemporary Russian language

Nikola Rudolfová

Vedoucí práce: PaedDr. Zuzana Liptáková, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání – Anglický jazyk
se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *K problematice oslovení v současné ruštině* potvrzují, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzují, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. 7. 2020

Touto cestou bych chtěla poděkovat vedoucí práce PaedDr. Zuzaně Liptákové, Ph. D. za cenné rady, připomínky a čas, který mi věnovala při psaní bakalářské práce.

ABSTRAKT

Předkládaná práce se zabývá problematikou oslovení v současné ruštině. Cílem práce je na základě dotazníkového šetření zjistit, zda v poslední době nastaly změny v použití oslovení v ruském jazyce, a jak tyto potenciální změny ve slovní zásobě vnímají rodilí mluvčí – zda v tomto ohledu pociťují generační rozdíly, případně jaké. Teoretická část je věnována charakteristice a klasifikaci oslovení z hlediska funkčního a lingvistického. Praktická část vychází ze získaných údajů s následnou analýzou aktuálně používaných oslovení a faktorů, které je ovlivňují. Na základě zjištěných faktů jsou představeny změny a tendence v této oblasti.

KLÍČOVÁ SLOVA

oslovení, antroponymum, rodné jméno, přezdívka, zdrobnělina jména

ABSTRACT

The thesis deals with the issue of addressing people in contemporary Russian language. The aim of the work is to find out on the basis of the questionnaire whether there have been some recent changes in the use of addresses in the Russian language and how these potential changes in vocabulary are perceived by native speakers – whether they feel any generational differences in this regard and which specifically. The theoretical part deals with the characteristics and classification of addressing people from the functional and linguistic point of view. The practical part is based on the statistical data obtained with subsequent analysis of the current approaches used and factors that affect them. On the basis of established facts, changes and new tendencies in this area are presented.

KEYWORDS

addressing, antroponym, birth name, nickname, pet name

Obsah

Úvod	8
Metodologie zpracování bakalářské práce	10
1 Teoretická část.....	13
1.1 Charakteristika oslovení.....	13
1.2 Klasifikace oslovení	14
1.3 Oslovení jako součást řečové a kulturní etikety	16
1.4 Faktory ovlivňující výběr oslovení.....	17
1.5 Základní funkce oslovení	19
1.6 Lingvistická charakteristika oslovení.....	20
1.6.1 Sémantické vlastnosti oslovení	20
1.6.2 Stylistické vlastnosti oslovení	21
1.6.3 Fonetické vlastnosti oslovení	24
1.6.4 Morfologické vlastnosti oslovení	27
1.6.5 Syntaktické vlastnosti oslovení	29
1.7 Tykání/ Vykání	31
1.8 Oslovení neznámého adresáta	32
1.8.1 Základní fráze pro upoutání pozornosti adresáta	32
1.8.2 Formální oslovení.....	33
1.8.3 Neutrální oslovení	35
1.8.4 Oslovení obslužného personálu a klientů.....	36
1.8.5 Oslovení v lékařském prostředí	36
1.8.6 Oslovení při slavnostních příležitostech	37
1.8.7 Oslovení členů vlády a armády	37
1.8.8 Zastaralé formy oslovení	38
1.9 Oslovení známého adresáta	40

1.9.1	Formální oslovení známého člověka.....	41
1.9.2	Oslovení mezi zaměstnanci.....	41
1.9.3	Oslovení žáků a studentů.....	42
1.9.4	Oslovení mezi mládeží.....	42
1.9.5	Oslovení mezi členy rodiny.....	43
1.9.6	Oslovení mezi partnery.....	44
2	Praktická část.....	46
2.1	Metody sociolingvistického průzkumu.....	46
2.2	Dotazníky.....	47
2.3	Charakteristika výzkumu.....	48
2.4	Analýza získaných dat a jejich grafické zpracování.....	48
	Závěr.....	84
	Resumé.....	86
	Резюме.....	88
	Seznam použitých informačních zdrojů.....	90

Úvod

S oslovováním, a tedy navazováním sociálních interakcí, se setkáváme každý den. Právě z toho důvodu se nám tato záležitost může na první pohled jevit jako velice běžná a triviální. Potíž však nastává zejména při styku s cizím jazykem, kdy je důležité si výběr oslovení pečlivě rozmyslet. Klíčovou roli hraje v tomto případě znalost a chápání především kulturních a politických souvislostí v daném cizojazyčném prostředí. Problematika oslovení v současné ruštině je tudíž vzhledem k nedávné změně politického systému v Ruské federaci, ale i u nás v České republice velice aktuální. V dnešní multikulturní době je navíc naše společnost nucena čelit mnohým zahraničním vlivům, které se odráží především ve slovní zásobě v podobě osvojování nových lexikálních výrazů. Z důvodu výrazných společenských změn a také globalizace společnosti je proto na místě věnovat dané problematice více pozornosti.

Předmětem bakalářské práce je poukázání na problematiku oslovení v současné ruštině a také srovnání soudobého oslovení v ruském jazyce s českými ekvivalenty. Tato práce tedy mapuje současnou situaci zkoumané oblasti, zjišťuje, zda se existující problematice někdo věnuje a jaké poznatky jsou doposud známy.

V teoretické části objasňujeme charakteristiku a funkce oslovení, faktory ovlivňující výběr oslovení a jeho lingvistický charakter; srovnáváme dřívější výrazy pro oslovení se současnou situací a také uvádíme příklady oslovení v závislosti na situaci. Následující praktická část zahrnuje metody sociolingvistického průzkumu, obecnou charakteristiku výzkumu a následnou detailní analýzu získaných dat.

Za cíl si v praktické části bakalářské práce klademe na základě dotazníku zjistit, zda v poslední době některé změny v použití oslovení v ruském jazyce nastaly a jak tyto potenciální změny ve slovní zásobě vnímají rodilí mluvčí – zda v tomto ohledu pociťují nějaké generační rozdíly, případně jaké.

Na základě cílů práce stanovujeme následující **hypotézy**:

Hypotéza č. 1

Předpokládáme, že více než 30 % respondentů se často setkává s přejetými oslovenými z cizích jazyků.

Нүпотэза ч. 2

Oslovení typu *товариц, гражданин, сударь* se v současné době již téměř nepoužívají a pokud ano, používá je jen starší generace.

Metodologie zpracování bakalářské práce

Teoretická část je vypracována na základě odborné literatury týkající se zkoumané problematiky. Při zpracování byly použity české, ruské, slovenské a anglické prameny.

První kapitola je věnována charakteristice oslovení. Zabývá se obecnou charakteristikou oslovení z pohledu českých i ruských autorů.

Ve druhé kapitole oslovení klasifikujeme z různých hledisek. Nejdříve z hlediska (ne)užití jazykových prostředků, poté z pohledu stylistického zabarvení, a nakonec podle struktury.

Třetí kapitola představuje oslovení jako součást řečové a kulturní etikety. Zkoumá důležitost kultury a historického vývoje při formování oslovení.

Čtvrtá kapitola uvádí konkrétní faktory ovlivňující výběr oslovení, a to sémantické, formální a pragmatické.

V páté kapitole jsou analyzovány základní funkce oslovení z pohledu českých, ruských, ale i slovenských jazykovědců.

Šestá kapitola se věnuje lingvistickému charakteru oslovení, tedy oslovení z pohledu jednotlivých jazykovědných disciplín. Konkrétně z pohledu sémantiky, stylistiky, fonetiky, morfolgie a syntaxe.

Sedmá kapitola pojednává o rozdílech užití tykání a vykání mezi ruským a českým jazykem.

Osmá kapitola se věnuje oslovení neznámého adresáta. V této kapitole jsme nejdříve seznámeni se základními frázemi pro upoutání pozornosti adresáta. Poté se zaměřujeme na konkrétní příklady formálního oslovení, neutrálního oslovení, oslovení obslužného personálu a klientů, oslovení v lékařském prostředí, oslovení při slavnostních příležitostech, oslovení členů vlády a armády a zastaralých forem oslovení.

V deváté kapitole je pozornost věnována oslovení známého adresáta. Nejdříve se zabýváme formálním oslovením známého člověka, dále oslovením mezi zaměstnanci, oslovením mezi mládeží, oslovením mezi členy rodiny a nakonec oslovením mezi partnery.

V praktické části uvádíme některé metody sociolingvistického průzkumu. Dále tato část obsahuje základní informace týkající se dotazníků, obecnou charakteristiku výzkumu a následnou analýzu získaných dat.

Pro tento výzkum byl zvolen způsob dotazníkové šetření se záměrem oslovit co největší počet respondentů, vzhledem k jeho ověřené efektivnosti a relativně nízkým časovým nárokům. Z důvodu prověření srozumitelnosti a jednoznačnosti jednotlivých otázek byl nejprve proveden předvýzkum na menším vzorku rodilých mluvčích ruského jazyka. Dotazníky byly v tomto případě vytvořeny v papírové podobě a rozdány celkem 18 studentům ruského jazyka PedF UK. Tito studenti byli požádáni o vyplnění a na základě jejich doporučení byly provedeny poslední drobné korekce. Poté byl tento dotazník vytvořen na online platformě www.surveymonkey.com a rozeslán dalším rodilým mluvčím.

Při vytváření dotazníku jsme se řídili zásadami tvorby dotazníků a při formulování konkrétních otázek jsme vycházeli z cílů této práce. Obsah tvořil úvodní text se základními informacemi (krátké představení výzkumníka; záměr výzkumu; ujištění o anonymitě dat; stanovení, komu je dotazník určen; poděkování) a samotné otázky.

V otázkách č. 1 a 2 jsme zjišťovali údaje o pohlaví a věku respondentů. Základem otázky č. 3 bylo zmapovat, zda se dotyčná osoba narodila přímo v Rusku nebo pochází z jiné země, ve které je ruština úředním nebo značně rozšířeným druhým jazykem. Podstatou otázek č. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 a 13 bylo zjistit nejčastější variantu oslovení neznámého člověka na ulici (muže, ženy, chlapce a dívky), obsluhujícího personálu (muže, ženy), rodičů (matky, otce), sourozenců a nakonec přátel. V otázce č. 14 jsme se dotazovali, zda se respondent často setkává s přejetými osloveními z cizích jazyků. Otázka č. 15 zjišťovala, zda si je respondent vědom některých rozdílů v oslovení mezi mladší a starší generací či nikoliv. V případě, že respondent některé rozdíly pozoruje, měl za úkol v otázce č. 16 tyto rozdíly specifikovat. Poslední otázky, č. 17, 18 a 19, se týkaly konkrétních oslovení, a to *товарищ, гражданин/ гражданка* a *сударь/ сударыня*, kdy měl respondent za úkol u každé možnosti odpovědět, jak často se s těmito typy oslovení setkává v běžném životě.

Výsledky dotazníku byly vyhodnoceny pomocí grafů a pro přehlednost byly zaneseny také do tabulek. Prázdný dotazník i ukázka vyplněného dotazníku jsou součástí příloh.

Potvrzení nebo vyvrácení předem stanovených hypotéz je zpracováno v závěru bakalářské práce.

Na konci práce je zařazeno resumé v českém a ruském jazyce.

1 Teoretická část

1.1 Charakteristika oslovení

Existuje mnoho tuzemských i zahraničních pramenů, a to jak elektronických, tak tištěných, které se zabývají problematikou oslovení. Každý z jejich autorů přitom koncipuje pojem „oslovení“ trochu jinak.

M. Kubík například definuje oslovení jako slovo (v některých případech i slovní spojení), které slouží jako název osoby, zvířete nebo věci, ke které mluvčí obrací svou řeč.¹

M. Švehlová považuje oslovení za kontaktní prostředek verbální komunikace, přičemž důraz klade na kontaktní (fatické) jazykové prostředky, které primárně umožňují vznik verbálního kontaktu mezi partnery interakce.² Tuto myšlenku navíc záhy rozvíjí slovy: „*Fungují jako operativní sociativní textotvorné signály/výrazy označující, ke komu se (obvykle po pozdravu) obrací řeč.*“³

Velice podobně vysvětluje tento pojem i M. A. Telenkova. Uvádí, že oslovením nazýváme slovo nebo slovní spojení označující osobu nebo předmět, ke kterému se obrací řeč. Ačkoliv oslovení není gramaticky svázané s větou, ve které se nachází, v některých případech se vliv oslovení může odrážet ve shodě podmětu s přísudkem. Tento gramatický jev je doložen na dvou ukázkových příkladech.⁴

Москва, ты всегда была в моем сердце.

Ленинград, ты навсегда вошел в историю Великой Отечественной войны.

V tomto případě se tedy rozdílný tvar shody podmětu s přísudkem odvíjí od rodu daného oslovení.⁵ Pokud tyto věty přeložíme, zjistíme, že v českém jazyce je tomu stejně:

Moskvo, vždy jsi byla v mém srdci.

¹ srov. Kubík, M., 1982, s. 99

² srov. Švehlová, M., 1995, s. 73

³ Švehlová, M., 1995, s. 73

⁴ srov. Теленкова, М. А., 2013, s. 368, překlad: Nikola Rudolfová

⁵ srov. tamtéž, s. 368

Leningrade, navždy jsi vstoupil do historie Velké vlastenecké války.

M. A. Telenkova dále doplňuje, že v roli oslovení stojí nejčastěji vlastní jména lidí či jejich příjmení. Další možností je například poukázání na společenské postavení nebo profesi. Oslovení může mít přitom za cíl kromě upoutání pozornosti také vyjádření určitého vztahu, který chceme dát účastníkovi dialogu najevo.⁶

Z tohoto pohledu začíná kapitolu o definici oslovení také N. I. Formanovskaja. Zmiňuje, že podle V. E. Goľdina je oslovení účastníka dialogu nejpoužívanější jazykovou jednotkou svázanou se známkami etikety. Ve skutečnosti, pokud někoho oslovujeme, nějakým způsobem ho nazýváme. Zvoleným oslovením poukazujeme buď na jeho společenský status, na roli nebo na náš vztah k dané osobě – jak vztah k dané osobě v závislosti na jeho sociální roli, tak vztah osobní.⁷

1.2 Klasifikace oslovení

Oslovení můžeme klasifikovat z různých hledisek. Rozlišujeme například oslovení **verbální** či **neverbální**. Podle N. I. Formanovskoj je velice snadné rozpoznat člověka, který nás hodlá oslovit, aniž by musel použít jazykové komunikační prostředky. Poznáme to například podle jeho držení těla, podle výrazu v jeho očích či podle určitých pohybů jeho rukou. Všechny tyto signály jsou nám předány neverbálně. Je tedy zřejmé, že samotná komunikace nespočívá pouze v jazykových prostředcích, ale také v neverbálních prostředcích komunikace – gestech, výrazech obličeje, hlasových a intonačních změnách řeči a podobně.⁸

Oslovení se také mohou lišit v závislosti na stylistickém zabarvení. Existují oslovení **formální**, **neformální**, **spisovná**, **nepisovná** či **citově zabarvená** – **familiární**. Na základě expresivity můžeme rozlišit oslovení **zdvořilá**, **laskavá**, **přátelská**, **hrubá až vulgární**. Při výběru oslovení samozřejmě záleží na tom, v jakém prostředí se účastníci dialogu nachází. M. Švehlová uvádí, že „*typy oslovení v mluvených i psaných dialozích determinuje (kromě sociálních vztahů mezi komunikanty) fakt, oslovuje-li se partner známý, nebo neznámý. V mluvených,*

⁶ srov. Теленкова, М. А., 2013, s. 369, překlad: Nikola Rudolfová

⁷ srov. Гольдин В.Е. 1985, citovaný Формановской, Н.И. 2005, s. 137, překlad: Nikola Rudolfová

⁸ srov. Формановская, Н.И. 2005, s. 178, překlad: Nikola Rudolfová

nepřipravených a emocionálních dialogích se nejen mezi známými partnery oslovení často devaluje (...), má více či méně depreciativní zabarvení.“⁹

Jak v českém, tak i v ruském jazyce můžeme rozlišit oslovení podle toho, čím jsou vyjádřena, tedy oslovení **zájmenná (pronominální)** a **jmenná (nominální)**. M. Kneřová se zmiňuje, že zájmenná oslovení představují zájmena 2. os. (*ty, vy*), zatímco oslovení jmenná rozdělujeme do několika podskupin:¹⁰

- 1) oslovení pomocí křestního jména;
- 2) oslovení pomocí příjmení;
- 3) standardizované výrazové prostředky pro vyjádření distance, zdvořilosti či formálnosti mezilidských vztahů (např. *pane, paní*);
- 4) označení příslušníků jedné sociální skupiny (např. *kolego, přátelé...*);
- 5) profesionální oslovení (akademická a profesní označení, vojenské hodnosti apod.);
- 6) společenské či případně církevní označení různých vysokých hodnostářů;
- 7) formy oslovení, které se užívají v rámci rodiny a širšího příbuzenstva + tzv. dětské tituly;
- 8) jazykové prostředky se slavnostně příležitostným (např.: *Vážení/draží truchlíci/pozůstalí...*) či s expresivním charakterem (např.: *ty můj poklade, ty nevděčníku*) + oslovovací formy s pouze kontaktní funkcí (např.: *Chlapče/chlapečku, kde jsou tvoji rodiče?*).

Tyto skupiny se však mohou různě kombinovat. Například ve společenském styku se kombinuje příjmení s jednou z forem oslovení 3. skupiny (Slečno Nováková...)¹¹

N. S. Valgina uvádí další slovní druhy, které mohou stát v roli oslovení, a to zejména přídavná jména a přídavná, méně často také číslovky a již dříve zmíněná zájmena, např. *Хорошая, любимая, родная, мы друг от друга далеко живем.*

⁹ Švehlová, M., 1995, s. 77

¹⁰ srov. Kneřová, M. 1995, online

¹¹ srov. tamtéž, online

(S. P. Ščiračev); *Жизнью пользуюсь, живущий* (V. A. Žukovskij).; – *Здорово, шестая!* – *послышался густой спокойный голос полковника* (A. I. Kuprin).; *Ну, ты, шевелись, а то прикладом огрею!* (N. A. Ostrovskij).¹²

Z hlediska struktury můžeme rozlišit oslovení jednoduchá – nerozvitá (vyjádřená jedním slovem) a oslovení rozvitá (sestavující z více slov). Struktura rozvitých oslovení je velmi různorodá: vedle hlavního slova mohou stát přívlastky shodné i neshodné, přístavky, předměty, příslovečná určení, a dokonce i vedlejší části vět. Například: *Люблю тебя, булатный мой кинжал, товарищ светлый и холодный* (M. J. Lermontov); *Здравствуй, город древней русской славы, здравствуй, город юности моей!* (V. M. Isakovskij); *Эй, славяне, что с Кубани, с Дона, с Волги, с Иртыша, занимай высоты в бане, закрепляйся не спеша!* (A. T. Tvardovskij). Rozvité oslovení může být také přerušené, a to pokud se uvnitř sousloví, ze kterého dané oslovení sestává, nachází větné členy, např.: *Отколе, умная, бредешь ты, голова?* (I. A. Krylov).¹³

1.3 Oslovení jako součást řečové a kulturní etikety

Správný výběr oslovení může někdy představovat značný problém, a to nejen pokud daná osoba disponuje například určitou hodností či akademickým titulem. Nesprávný výběr slov může v těchto případech mnohdy signalizovat neúctu či společenskou nevzdělanost. „*Volbou určité formy oslovení, ať už jde o oslovení zájmené či jmenné, dáváme najevo svůj vztah ke komunikačnímu partnerovi (sounáležitost, moc, vzdálenost, respekt, důvěrnost atd.) a zároveň (ne)respektujeme panující společenské konvence, jinými slovy dodržujeme nebo porušujeme pravidla zdvořilosti.*“¹⁴

Správným výběrem oslovení však poukazujeme zejména na znalost pravidel řečové a kulturní etikety. Právě kultura a historický vývoj dané země jsou totiž s panujícími společenskými konvencemi úzce spjaty a při výběru oslovení hrají důležitou roli. Podle M. A. Krongauze je kulturní podmíněnost řečové etikety zřejmá

¹² srov. Валгина, Н.С., 2002, online

¹³ srov. tamtéž, online

¹⁴ Jurman, A., 2001, online

a nevyžaduje zvláštní argumentaci. Představitelé různých kultur se oslovují, zdraví, loučí, omlouvají a děkují různým způsobem. Podobná srovnání se provádí poměrně často, především v učebnicích pro cizince (...). Obzvláště zajímavá je však reakce na přenos řečové etikety na jinou kulturu z pohledu jejích zástupců, jelikož neutrální řečová etiketa jedné kultury je často z pohledu jiné kultury vnímána jako nesprávná, v některých případech dokonce až jako agresivní.¹⁵

Každá národnost má své jedinečné tradice a pravidla při výběru správného oslovení, a není proto divu, že se způsob oslovení v každé zemi nejen liší, ale také stále mění a vyvíjí. Názorným příkladem slouží změna politické situace právě v Rusku, kde pod vlivem změněné společenské situace vznikl při hledání náhrady za slovo *tovarišč* problém především při oslovování neznámého adresáta. „*Už v úvodu k novému vydání Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost, které vyšlo nejprve v 90. letech 20. století (1994), jazykovědec Josef Filipec upozornil na to, že se změna společenského systému vždy odráží ve slovní zásobě (především do významů lexikálních jednotek, slov a slovních spojení). Jiný způsob myšlení a jiný vztah mluvčích ke skutečnosti byl v únoru 1948, jiný se projevil po roce 1989. A to zejména v politickém a ekonomickém výrazivu, ale i v oblasti ekologie, kultury, školství, zdravotnictví apod.*“¹⁶

1.4 Faktory ovlivňující výběr oslovení

Je všeobecně známo, že pokud při navazování konverzace (ať už v písemném či mluveném projevu) oslovíme daného člověka jeho vlastním jménem, konverzace rázem nabyde mnohem osobnějšího a ve většině případů také příjemnějšího charakteru. Oslovovat však můžeme různými způsoby, a jelikož každý z nás zastává nespočet sociálních rolí v závislosti na rodině a životním stylu, výběr je skutečně ohromný. Při volbě oslovení tedy záleží na mnohých faktorech – ať už na tom, jak dobře daného adresáta známe, nebo na již dříve zmíněné sociální roli, na kterou chceme poukázat.

V průběhu života přicházíme nejčastěji do kontaktu zejména s rodinnými příslušníky, přáteli a dalšími pro nás blízkými osobami, pro které volíme důvěrnější

¹⁵ srov. Кронгауз, М. А., 2004, online, překlad: Nikola Rudolfová

¹⁶ Holub, Z., 2010, online

varianty oslovení spíše než formální. Podstatnou roli při volbě oslovení tedy představuje také stupeň důvěrnosti, na jehož základě určíme, zda si budeme například s danou osobou vykat nebo raději upřednostníme tykání.

M. Švehlová zmiňuje, že výběr konkrétního oslovení determinují jak sémantické, tak formální a pragmatické faktory. Zahrnuje do nich zejména:¹⁷

- a) sociální a psychologické vztahy partnerů – hierarchie představuje dominantní roli;
- b) variabilní situační proměnné faktory ovlivňující výběr oslovení v neoficiálním, polooficiálním a oficiálním prostředí;
- c) komunikační záměr;
- d) konvence spjaté se společenskými poměry – tyto konvence se mění se změnou daných poměrů;
- e) příslušnost oslovujících k různým generacím a úcty těchto generací;
- f) úcty platné v dílčích sociálních skupinách lišících se neformálností a formálností psychosociálních pojítek;
- g) individuální zvyklosti mluvčích a jejich hodnocení zvolené formy oslovení z hlediska slohové – zahrnující typy stylisticky neutrální, příznakové, emocionálně afektivní spjaté s výbuchem negativních či pozitivních emocí, s čímž souvisí také depreciativní výrazy (nadávky).

O něco detailněji popisuje faktory ovlivňující výběr oslovení M. Kneřová: *„Výběr formy oslovení, tj. míry vyjádřené distance či soudržnosti, určují kromě čistě jazykového hlediska také faktory biologické a sociální. K biologickým počítáme věk, pohlaví a vrozené osobní dispozice ke komunikativnímu chování, k sociálním stupeň známosti komunikačních partnerů, osobní vztah k partnerovi – sympatie, antipatie, finanční vztahy, postavení v zaměstnání, vzdělání, „společný osud“, příslušnost komunikačních partnerů k jedné zájmové skupině, příbuzenské vztahy, komunikační postavení osob nevlastnících plná občanská práva (děti, duševně choří, cizinci, velmi*

¹⁷ srov. Švehlová, M., 1995, s. 75

staří lidé). Nemalou roli ve výběru formy či tvaru oslovení hraje i konkrétní komunikační situace, její prostředí, které umožňuje vznik a průběh kontaktu.“¹⁸

1.5 Základní funkce oslovení

Podle M. Kubíka oslovení zastává nejčastěji funkci pouze jakéhosi upozornění a nedoplňuje obsah věty o nic podstatného. V důsledku toho může být vypuštěno, aniž by došlo ke ztrátě komunikační úplnosti.¹⁹

Většina lingvistů však přiřazuje oslovení funkci **kontaktovou**. D. Slančová například uvádí, že oslovení spadá konkrétně pod **kontaktovou komunikační** funkci. Autorka zmiňuje, že oslovení je komplexní komunikační funkcí založenou na dvou základních vlastnostech: (1) kontaktovost, přičemž oslovení je impulzem ve vztahu k adresátovi a zároveň jeho identifikací; (2) výzovost, kdy právě výzový charakter oslovení umožňuje jeho plynulý přechod k dalším komunikačním funkcím výzového charakteru, např. k upozornění, napomenutí, nabádání (funkce **apelativní** – pozn. autora), přičemž kontaktovost, tedy impuls a identifikace, zůstává součástí těchto „navrstvených“ komunikačních funkcí. Z pohledu D. Slančové oslovení patří do skupiny nejfrekventovanějších komunikačních funkcí, a to ve všech věkových skupinách.²⁰

I. N. Formanovskaja naopak tvrdí, že základní funkcí oslovení je získání pozornosti a přivolání účastníka dialogu, tedy funkce **vokativní**. Oslovení získalo formu vokativu, který se v současné době vyskytuje v mnohých slovanských jazycích, ale vyskytoval se také v dřívější staroruštině. V současném ruském jazyce se formy vokativu uchovaly zejména u citoslovcí – zvolání, např. *Господи, боже!*.²¹ Absencí vokativu v ruském jazyce se však budeme detailněji zabývat v kapitole 1.6.4 *Morfologické vlastnosti oslovení*.

Podle M. Švehlové se „oslovením ‚rozehrává‘ dialog, bývá přímou výzvou k němu, mluví se oslovením mnohdy dovolává posluchačovy repliky. Jako rámcová složka dialogu předznamenává jeho budoucí průběh, celkový ráz (,tón‘) interakce.

¹⁸ Kneřová, M., 1995, online

¹⁹ srov. Kubík, M., 1882, s. 99

²⁰ srov. Slančová, D., 1999, s. 87–89, překlad: Nikola Rudolfová

²¹ srov. Формановская, Н.И., 2005, s. 138, překlad: Nikola Rudolfová

(...) Oslovením mluvčí sděluje komunikační záměr – výzvu, prosbu, žádost, zákaz, povel, napomenutí, upozornění aj.: **„upozorňovací“** účinek oslovení tkví v totožnosti pojmenované osoby s adresátem, jehož mluvčí vyzývá, aby na něj obrátil pozornost před vlastní výpovědí nebo v průběhu interakce. Oslovením mluvčí (a) navazuje kontakt s jedinečným adresátem (v typu ‚tváří v tvář‘ bez dalších účastníků interakce), (b) identifikuje adresáta z většího počtu účastníků – s ním pak selektivně navazuje kontakt, (c) navazuje kontakt s malou skupinou lidí, (d) s auditoriem (velkou skupinou adresátů).²²

Oslovení, kromě výše zmíněných funkcí, může mít ještě **emotivní (hodnotící)** funkci, a to, pokud je pojmenovávána osoba (nebo předmět) charakterizována z pozitivního nebo negativního hlediska. Například: – *Но, мама, голубочка вы моя! Вам же седьмой десяток идет (Рапова). Молчи, червяк! – бросил ему с трагическим жестом Славянов (Курпин)*. M. Kubík navíc dodává, že emotivní funkce oslovení sémanticky modifikuje obsah věty. Příklad: *Чему смеетесь, дураки? ~ Не бойтесь, трусы! ~ Ты у меня смотри, лентяй.*²³

1.6 Lingvistická charakteristika oslovení

V této kapitole se budeme věnovat oslovení z pohledu jednotlivých jazykovědných disciplín, konkrétně z pohledu sémantiky, stylistiky, fonetiky, morfologie a syntaxe.

1.6.1 Sémantické vlastnosti oslovení

Jelikož se sémantikou rozumí nauka o významu, je nezbytné si samotný výraz *обращение* vysvětlit. Význam tohoto slova objasňuje Formanovskaja na základě slovesa *обратиться*: adresování svých slov někomu nebo něčemu. Abychom někomu mohli svá slova adresovat, musíme daného adresáta nějakým způsobem nazvat – použít takové pojmenování, které z pohledu adresanta nejvíce odpovídá

²² Švehlová, M., 1995, s. 73–74

²³ srov. Kubík, M., 1882, s. 99, překlad: Nikola Rudolfova

sociálnímu stavu a roli adresáta. Takové pojmenování by však měla doprovázet apelativně-vokativní funkce, tedy ne adresáta pouze pojmenovat, ale také přivolat.²⁴

Oslovení obsahuje ze sémantického hlediska několik elementárních prvků, jako je **mluvčí, adresát, podnět** (nutnost upoutání pozornosti), **cíl** (navázání kontaktu v požadovaném tónu) a podobně. I. N. Formanovskaja dodává, že všechna oslovení jsou ve své podstatě směřována na adresáta. Tento fakt ve skutečnosti předurčuje jejich existenci jako samostatné syntaktické třídy. Existují celé tematické skupiny, ve kterých je orientace oslovení na adresáta jasně zřetelná. Řadíme do nich naléhavé situace, jako je například žádost (prosbá), rada, nabídka či pozvání.²⁵

Oslovení může mít za cíl kromě navázání kontaktu s adresátem také udržení konverzace v určitém tónu. Tento tón je určen především skutečností, že komunikace na úrovni etikety je spojena s konceptem zdvořilosti. V ruské řečové etiketě se zdvořilost vyjadřuje pomocí vykání. To může být vyjádřeno například i pomocí slovesných tvarů: *Извини(-те), Просту(-те), Здравствуй(-те)*. Sémantická kategorie zdvořilosti se odráží také v osloveních fungujících jako opakované jmenování adresáta s cílem vytvoření příznivého tónu komunikace: *Я хотел бы еще раз поблагодарить вас, Наталья Ильинична*. Speciální tvary ruských jmen (křestní jméno + jméno po otci) a hojný výskyt přípon těchto jmen slouží pro stejné, tedy zdvořilostní účely.²⁶

1.6.2 Stylistické vlastnosti oslovení

Stylistické vlastnosti hrají v některých případech značnou roli. Podle M. Švehlové mohou stylistické vlastnosti oslovení určitým způsobem pozměnit, např. zjemnit výpověď.²⁷ Dále uvádí, že oslovení „*může také fungovat jako prvek prozodických strategií, např. ironie, žertu, také sociálního odstupu.*“²⁸

²⁴ srov. Формановская, Н. И., 1982, s. 48, překlad: Nikola Rudolfová

²⁵ srov. tamtéž, s. 43–48

²⁶ srov. tamtéž, s. 45

²⁷ srov. Švehlová, M., 1995, s. 75

²⁸ Švehlová, M., 1995, s. 75

I. N. Formanovskaja zmiňuje několik faktorů, které ovlivňují stylistickou rovinu, v níž účastníci dialogu konverzují. Tyto faktory se přitom navzájem velmi často prolínají. Z hlediska expresivně-stylistické charakteristiky můžeme díky nim rozlišit oslovení:²⁹

- 1) **neutrální** – bez ohledu na vztah mezi účastníky dialogu a prostředí komunikace; „nulové“ z hlediska expresivity;
- 2) **stylisticky vyšší** – pokud jde o mluvčího vzdělaného/vychovaného; může se jednat o obyvatele města nebo představitele starší generace (není podmínkou); dále pokud je adresát na stejné úrovni či na vyšší úrovni než mluvčí; v oficiálním prostředí komunikace; při vykání; vyšší expresivita než neutrální;
- 3) **stylisticky nižší** – pokud jde o mluvčího např. nedostatečně vzdělaného/vychovaného; může se jednat o obyvatele vesnice nebo představitele mladší generace (není podmínkou); dále pokud je adresát na stejné nebo nižší úrovni než mluvčí; v neoficiálním prostředí komunikace; při tykání; nižší expresivita než neutrální.

L. V. Bragina zmiňuje, že podle V. E. Goldina a O. B. Sirotininy navíc každý člověk přísluší k určité národní řečové kultuře, přičemž rozlišují sedm základních typů:³⁰

1) **Elitní řečová kultura**

Řečník se obvykle na tento typ řeči zaměřuje, ale není jeho nositelem, např. v trolejbusu: *Дамы и господа, доброе утро. Оплатите, пожалуйста, проезд.* Použití tohoto oslovení je charakterizováno určitou sofistikovaností. Cílem takové mluvy může být vytvoření komického/humorného efektu, např. *Господа, зреться будем?* (vzájemné oslovení prodavačů na trhu).

2) **Středně spisovná řečová kultura**

²⁹ srov. Формановская, Н. И., 1982, s. 91–92, překlad: Nikola Rudolfová

³⁰ srov. Гольдин, В.Е., Сиротинина, О.Б., citovaní Брагиной Л. В. 2000, online, překlad: Nikola Rudolfová

Pro tento typ je charakteristické neúplné dodržování jazykových norem kodifikovaného spisovného jazyka, což je způsobeno pronikáním hovorových typů oslovení do řeči. Nositeli je většina lidí s vysokoškolským vzděláním. Pro tento typ řečové kultury je typické vykání a také ustálená slovní spojení pro upoutání pozornosti, např.: *Вы выходите на следующей? Скажите, где здесь остановка автобуса?*. Mezi častá patří oslovení založená na situačních rolích, např.: *Братья и сестры в литературе; Коллега, буду рад вас видеть; Граждане пассажиры*. Menší skupinu tvoří oslovení poukazující na pohlaví a věk, např.: *Милый друг, Уважаемый собеседник, Юноша, Милый юноша, Мой юный друг*.

3) Spisovně hovorová řečová kultura

Tento typ se vyznačuje neformální komunikací mezi nositeli. Hovorové prvky jsou přítomny mnohem častěji než knižní. Velký vliv na řeč nositelů tohoto typu řečové kultury mají média, která obsahují čím dál více hovorových prvků, což může v důsledku vést k nežádoucí deformaci stylistického systému jazyka. Velkou část tvoří oslovení na základě pohlaví a věku, např.: *Женщина, Мужчина, Девушка*. Do této skupiny však patří také oslovení označující celek nebo příbuzenské vztahy, např.: *Привет, молодежь; Ну, друзья, будем здоровы; Мама, Папа, Сестра*.

4) Familiárně hovorová řečová kultura

Tato řečová kultura je charakterizována obecným stylistickým úpadkem, hrubostí až nezdvořilostí. Velkou skupinu tvoří oslovení s popisnými konstrukcemi, např.: *Дамочка в шляпе, вы выходите? Мужчина в пальто, возьмите сдачу; Красавица-девушка, с вами можно познакомиться?*. Méně častá jsou oslovení s hodnotícím nádechem, např.: *Заблудшая душа, что, нагулялся? Красота, ты что приуныла? Отстань, липучка! Красавица, можно с тобой познакомиться? Хей, киска, пойдём с нами!*. Další skupinu představují oslovení na základě situačních znaků, např.: *Сосед, угостись; Соседка, не разменяешь? Хозяин, не волнуйся; Пассажир, выходи; Напарница, иди пересчитывай; Эй, граждане разбойники!* nebo oslovení jako: *Дорогой мой, Золотце, Милый, Радость моя, Солнце мое, Родная, Любимая, Улыбчивая моя*. Dále oslovení označující pohlaví, věk a vztah,

například: *Пацаны, завтра встретимся; Старик, я счастливеец; Налей, подруга; Парень, подвези, пожалуйста; Друг, закурить не найдется?.* Nebo: *Малыш, Детка, Дружок, Приятель, Мать, Свояк, Кума, Тетенька, Внучок, Бабуля, Отец, Муж, Жена, Братва, Браток, Братаны, Братцы, Братишка, Девчонки, Девчушка, Девчата.*

Vydělit můžeme také hrubá až vulgární oslovení, např.: *Эй, дружбан, ну-ка иди сюда; Эй, работяга, заканчивай работу; Эй, ты, куда прешь? Эй, чувак; Девки, слушайте; Салага, тебе еще работать и работать; Старый дуралей, не спи; Слышь, пацан, ты что грубишь? Эй, слышишь, придурок; Слышь, молодая, встань; Ты, торгашка, отдавай мои деньги; Самец, забирай свою самку и катись.*

5) Hovorová řečová kultura

Zvláštností hovorového typu řečové kultury je použití jazykových prostředků nižší stylistické úrovně, např.: *Хлопец, дай кроссовочки; Эй, малый, постойка; Эй, мужик, ты что брыкаешься? Голова, у вас все в порядке? Хвост, как меня слышно? Зинк! Сансаныч! Серый! Рубаха!.*

6) Lidová řečová kultura

Typu oslovení charakteristické pro tuto řečovou kulturu jsou v současnosti vnímány jako zastaralé a používají se poměrně zřídka, např.: *Ну что, голубчик; Милок, помоги мне; Милой товарищ, ты к кому.*

7) Profesionálně vymezená řečová kultura

V oficiálním prostředí jsou pro tuto řečovou kulturu charakteristické formální typu oslovení, např.: *Товарищи призывники! Товарищ «первый»! Гражданин капитан.* V neoficiálním prostředí však například armáda používá oslovení přijatá v hovorových typech řečových kultur, a to například: *Солдат, помни свою часть; Друзья, не будем отчаиваться; Смотри, подполковник.*

1.6.3 Fonetické vlastnosti oslovení

Oslovení je doprovázeno specifickou vokativní intonací, která může být slabší nebo naopak silnější v závislosti na pozici ve větě. Nejvýrazněji se tato intonace projevuje v oslovení, které stojí před větou. *Отец! Отец! Оставь угрозы, свою*

Тамару не брани. (Lermontov). Taková oslovení se snadno stávají samostatnými nezávislými větami – vokativními větami. Například: – **Бабушка!** – *укоризненно, с расстановкой произнесла Олеся (Курин).* V tomto případě vyjadřuje dané oslovení pojmenování osoby, ale kromě toho ho doprovází také jistý významový podtón: výčitka, strach, radost, vyčítavě-pohrdavý postoj a podobně. To znamená, že vyjadřuje subjektivní postoj mluvčího. Například: – *Лиза – произнес Лаврецкий, – Лиза – повторил он и склонился к её ногам (Тургенёв).* Pokud se oslovení nachází na začátku věty, jeho vokativní intonace je částečně oslabena: **Русый ветер, какой ты счастливый!** (*Щірацев*). Oslovení, které je součástí věty, může mít intonaci „úvodu“ (zrychlená výslovnost, pokles hlasu) nebo intonaci zvolací (určité poetičnosti a patosu dosáhneme v tomto případě přidáním částice „o“), například: *Дробись, дробись, волна ночная, и пеной орошай берега (Lermontov); Пускай холодную землю засыпан я, о друг! всегда, везде с тобою душа моя (Лермонтов).*³¹

Oslovení stojící na konci věty může být slabě intonačně odlišeno v případě, že neoplývá žádnými specifickými sémantickými nebo expresivními funkcemi, například: *Как тебя зовут, красавица?* – *спросил ласково студент (Курин).* K výraznějšímu zdůraznění oslovení však může přispět také zvolací intonace celé věty, v níž se dané oslovení nachází: *Привет вам, люди мирного труда, благородные труженики, создатели коммунизма!* (*Рапова*).³²

S. V. Kodzasov uvádí následující sémantické a pragmatické znaky nezbytné při formulování oslovení (ačkoliv jde o sémantické a pragmatické znaky, jsou v této kapitole uvedeny z důvodu lepšího porozumění, jelikož se zbytek kapitoly o tyto aspekty opírá – pozn. autora): vzdálenost mluvčího od adresáta, sociální a situační vztahy mezi účastníky dialogu, odrážející dominantnost jednoho z nich; záměr mluvčího, doprovázející oslovení (pobídka, výstraha, nespokojenost). Ruský jazyk rozlišuje kromě vzdálenosti mezi mluvčím a adresátem také kombinace stupňů vzdálenosti s dalšími příznaky, např. pokud se mluvčí a adresát nachází v neoficiálním prostředí nebo se naopak nachází v oficiálním prostředí, znamená to,

³¹ сгов. Валгина, Н. С., 1973, s. 257–258, překlad: Nikola Rudolfová

³² сгов. тамtéж, s. 258

že si udržují psychologický odstup. Dále záleží na tom, zda se adresát nachází uvnitř nebo vně zorného pole mluvčího, popř. pokud se nachází v jeho blízkosti.³³

Pokud se adresát nachází od mluvčího ve větší vzdálenosti, druh oslovení se liší v závislosti na tom, zda mluvčí posluchače vidí nebo nevidí (případně neví, zda adresát slyší jeho volání).³⁴ Při oslovování adresáta, nacházejícího se v bližším zorném poli mluvčího, rozlišuje ruský jazyk následující parametry: zda mluvčí vstoupil či nevstoupil do rozhovoru s adresátem a zda mluvčí oslovuje adresáta ve formální nebo neformální rovině. Do určité míry je formální tón při oslovování možné chápat také jako „psychologickou blízkost a vzdálenost“ mezi mluvčím a adresátem. Psychologická blízkost mezi dvěma účastníky dialogu není konstantní – mění se v závislosti na konkrétní situaci. Formální prostředí komunikace může víceméně určovat psychologické rozpoložení mezi mluvčím a adresátem, a ovlivňovat tak výběr daného oslovení.³⁵

V případě neformálního oslovení adresáta, který se nachází v blízkosti mluvčího – jak v prostorovém, tak v psychologickém smyslu – se centrum přízvuku přenáší na začátek jména (titulu) adresáta. Pokud jméno adresáta sestává z více částí, centrálním přízvučným komponentem se stává první slovo z daného slovního spojení. Příklad: *Марья Ивановна, вам чайку налить?*; *Ваша честь! У защиты вопрос к свидетелю; Молодой человек, купите букетик!*. Komponenty oslovení na sebe přitom navazují v pořadí podle ustálených pravidel, a to křestní jméno – jméno po otcí; křestní jméno – příjmení; definované slovo – přívlastek shodný; přívlastek neshodný – definované slovo. Příklad: *Ваша светлость; дорогие друзья; господин комиссар; гражданин начальник; дежурный по этажу; генерал армии*. Výběr nositele přízvuku přitom není založen na syntaktických preferencích, ale na principu lineárního uspořádání slov ve slovním spojení. Změnění pořadí slov při zachování lexikální a syntaktické struktury mění tedy také nositele přízvuku. Příklad: *дорогие гости vs. гости дорогие*.³⁶

³³ srov. Кодзасов, С.В. 1998, citovaný Янко, Т. Е., 2008, s. 98, online, překlad: Nikola Rudolfová

³⁴ srov. Янко, Т. Е., 2008, s. 99, online, překlad: Nikola Rudolfová

³⁵ srov. tamtéž, s. 102, online

³⁶ srov. tamtéž, s. 102–103, online

Pokud se však adresát nenachází v naší bezprostřední blízkosti, a my si tudíž nejsme jisti, zda nás adresát uslyší, centrum přízvuku připadá na poslední slabiku oslovení. V případě, že se jméno nebo titul adresáta skládá z více částí, centrum přízvuku připadá na poslední komponent. Například při oslovení Marie Ivanovny se nositelem přízvuku stává jméno po otci, tedy Ivanovna.³⁷

Stejně tak v případě formálního oslovování lidí, kteří se nacházejí vzdálenostně blízko sebe, ale zároveň mezi sebou mají určitý osobní odstup, se centrem přízvuku stává poslední slovo z daného oslovení. Příklad: *Дорогие гости, прошу к столу;* *Гости дорогие, прошу к столу.*³⁸

V ruských osloveních je možné pozorovat použití intonačních konstrukcí IK-2, IK-6 a IK-4. Při užití intonační konstrukce IK-2 nabývá oslovení výrazného tónu příkazu. V případě intonační konstrukce IK-6 má oslovení nejmenší sémantické zatížení. To znamená, že není zatížené dalšími významy, a má tedy „neutrální“ použití. Při užití intonační konstrukce IK-4 nabývá oslovení „živějšího“ zabarvení s nádechem koketování.³⁹

1.6.4 Morfologické vlastnosti oslovení

M. Kubík se zmiňuje, že v ruském jazyce se na rozdíl od českého jazyka oslovení vyjadřuje podstatným jménem ve tvaru nominativu proneseného pomocí zvolací intonace či intonací vokativu. Například: *Таня, зайди к нам вечером!* ~ *Что вам угодно, гражданин?* ~ *Мне, товарищи, некогда.* ~ *Восстань, о Греция, восстань!* (Пушкин). Pouze pro stylistické účely v oslovování se někdy používají zastaralé formy vokativu, které se běžně užívaly ve staroruštině. Například: *Как дела, друже?*. S touto formou se v ruském jazyce dále můžeme setkat v uměleckých dílech. Vokativ se v těchto případech používá pro účely vyjádření autentičtějšího historického nebo národnostního nádechu: *Чего тебе надобно, старче?* (Пушкин) ~ *Двор мне, княже, твой не диво...* (А. Н. Толстой).⁴⁰

³⁷ srov. Янко, Т. Е., 2008, s. 99-100, online, překlad: Nikola Rudolfová

³⁸ srov. tamtéž, s. 104, online

³⁹ srov. tamtéž, s. 104–105, online

⁴⁰ srov. Kubík, M., 1982, s. 100

Existuje přitom mnoho dalších tvarů oslovení. V hovorové řeči se podle I. N. Formanovské můžeme setkat s dalšími, ačkoliv ne tak častými formami oslovení. Ty vznikají například odstraněním sufixu nebo koncovky v osloveních utvořených od vlastních jmen nebo názvů příbuzenských vztahů: *Петь! Тань! Мам!*; rozšířením: *Ма-а! Мама-а!*; nebo zdvojnásobením: *Тань - Таня! Петь, а Петь!*. Tyto formy jsou však stylisticky omezené a určitě se s nimi tedy nesetkáme v oficiálním stylu.⁴¹

V českém jazyce je, jak zmiňuje M. Švehlová, základním typem oslovení právě vokativ, který navíc s připojeným atributem získává hodnotící ráz. Např. *Milá zlatá Blaženo! ~ Parchante mizerná!*⁴² „Vokativ je proti jiným pádům souvztažný se zájmeny 2. os. sg. a pl. a sloves: *Alice, zavolej! – Děti, pojd'te! – Paní profesorko, mohla byste mi poradit?. Zájmenné zdůraznění signalizuje emoci, typ: Ty broučku / neřáde! – Vy pitomče/ nemešlo!*“⁴³

K oslovení v českém jazyce slouží prostředky lexikální a morfologické, přičemž prostředky morfologické užívá oslovující zejména v takových situacích, kdy nezná lexikální označení adresáta. Jako příklad lze uvést často užívané zdvořilostní fráze typu „prosím vás“ nebo „helejte“. Při oslovování se však můžeme setkat také s kombinací lexikálních a morfologických prvků, např.: *Pane Urbane; Paní profesorko, mohla bych vás poprosit o podpis?*. V hovorové řeči se v tomto případě můžeme setkat také s nominativem namísto běžně užívaného vokativu. Příklad: *Pane Urban, ...?*. Kombinaci lexikální i morfologické složky nazývá M. Švehlová v případě oslovení jako „Komplexní oslovovací výraz“. Pokud je oslovení vyjádřené pouze morfologickými prostředky, jedná se o tzv. „nepravé oslovení“ a jde o slovesné a zájmenné tvary 2. os. sg. a pl., například: *Promiňte, nevíte, kde je tady metro?*⁴⁴

⁴¹ srov. Формановская, Н. И., 2005, s. 138, překlad: Nikola Rudolfová

⁴² srov. Švehlová, M., 1995, s. 76

⁴³ Švehlová, M., 1995, s. 76

⁴⁴ srov. Švehlová, M., 1995, s. 78

Zájmena se na místě oslovení vyskytují v českém i ruském jazyce. M. A. Telenkova uvádí, že ačkoliv osobní zájmena *ты* a *вы* stojí obvykle na místě podmětu ve větě, mohou vystupovat i jako oslovení, a to v následujících případech:⁴⁵

1) oslovení jako taková: *Ступай за шестом – ты!* (Turgeněv); *Ей, вы! Кончайте скорее!* (Dostojevskij); *Ну, вы! Вставайте...* (Gorkij);

2) jako součást takových oslovení, která sestávají z více přívlastků definovaného slova, mezi nimiž se nachází zájmeno 2. osoby: *Ну, полноте, полноте, балагур, шутник вы этакий* (Turgeněv); *Да неужели вам мало, ненасытный вы этакий?* (Dostojevskij);

3) v roli oslovení s částicí „о“, která předchází danému zájmenu, a po kterém následuje dodatečný přívlastek: *О ты, чьих писем много, много в моем портфеле березы!* (Někrasov).

1.6.5 Syntaktické vlastnosti oslovení

Podle M. Švehlové může oslovení v českém jazyce představovat samostatnou výpověď nebo může být součástí syntaktické konstrukce.⁴⁶ „Oslovení se jako samostatná výpověď (,nezávislé oslovení‘) užívá jen při zdůrazňování výzvového prvku: *Jakube! Přátelé!. Za ním může následovat jakkoli dlouhá informativní část (ta může přerůst do monologu), např. První roto / třetí družstvo / vojáku Dietle! Pozor! – Soňo! Určitě napiš hned tento týden! – Vážení snoubenci: Vítám vás v této slavnostní chvíli...*“⁴⁷

V ruském jazyce považuje M. Kubík oslovení, která stojí samostatně, za nezávislé neverbální nominální věty. Například: *Витя!* ~ *Вадим Игоревич!* ~ *Профессор!* ~ *Товарищ старший лейтенант!*. Nicméně také zmiňuje, že oslovení často ztrácí svou nezávislou povahu (včetně intonačního charakteru) a stává se členem další věty, např. *Гражданин, скажите пожалуйста, как пройти до вокзала?* ~ *Простите, девушка, вы принимаете бандероли?* ~ *Товарищ*

⁴⁵ srov. Теленкова, М. А., 2013, s. 368, překlad: Nikola Rudolfová

⁴⁶ srov. Švehlová, M., 1995, s. 76

⁴⁷ Švehlová, M., 1995, s. 76

*официант, дайте счёт! ~ Ты меня, голубчик, не проведёшь! ~ Мы в расчёте, Андрей! ~ Эй, на крыше, что делаете?.*⁴⁸

N. S. Valgina obdobně uvádí, že oslovení v ruském jazyce může, ale také nemusí být součástí věty. V případě, že je její součástí, se může nacházet na libovolném místě – na začátku věty, uprostřed nebo na konci. Navíc, pokud je oslovení součástí určité věty, nestává se jedním z jejích větných členů. To znamená, že netvoří žádné souřadné ani podřadné vztahy s ostatními slovy ve větě, čímž si udržuje určitou izolaci své pozice ve větě a gramatickou nezávislost. Například: *Дети, идите в комнаты!* – *крикнула из столовой Анна Афанасьевна. (Kurpin)* *Нехорошо мне, Христя, не знаю что делать!* (*Gorkij*). *Дай, Джим, на счастье лапу мне (Jesenin).* ***Край мой! Любимая Русь и Мордва!*** *Притчею мглы ты, как прежде, жива (Jesenin).*⁴⁹ S tímto se shoduje také M. A. Telenkova, která taktéž zmiňuje, že oslovení v ruském jazyce může stát na začátku, uprostřed, ale také na konci věty. Příklad: ***Пряатель дорогой, здорово!*** *Позвольте мне, читатель мой, заняться старшей сестрой. До свидания, благороднейший господин Глинкин.*⁵⁰

V případě, že oslovení přechází do rámce věty, považuje ho M. Švehlová za „oslovovací vsuvku“ a dále hovoří o jeho postavení ve větě v českém jazyce.⁵¹ „V struktuře věty má postavení v podstatě volné, obyčejně stojí na jejím začátku či na konci, např. typ: *Milí diváci, příště se sejdem v klubu Netopýr...; Kdo teda s námi půjde, přátelé/lidi? – Můžete odpovědět i na tuto kritiku, pane poslanče? - (Mamko), prosím tě, mamko, kup mi to, (mamko)! Může fungovat i jako čistě kontaktná částice, např. *Páni, podržte se, něco vám povím!. Oslovení fungující během dialogu zvýrazňují nebo oddělují dílčí témata, např. *Ještě jednu věc chci, vážení rodiče, připomenout: ať děti nenosí do školy hračky. – Chtěl bych polemizovat s tím, co jste, pane premiére, právě naznačil...**“⁵²*

⁴⁸ srov. Kubík, M., 1982, s. 99

⁴⁹ srov. Валгина, Н. С., 1973, s. 257, překlad: Nikola Rudolfová

⁵⁰ srov. Теленкова, М. А., 2013, s. 368, překlad: Nikola Rudolfová

⁵¹ srov. Švehlová, M., 1995, s. 77

⁵² Švehlová, M., 1995, s. 77

1.7 Tykání/Vykání

Tykání a vykání slouží jak v českém, tak i v ruském jazyce ke stejným účelům. J. Válková uvádí, že „vykání či tykání vyjadřuje míru důvěrnosti společenského kontaktu osob. Vykání vystihuje daleko lépe vztah vzájemné úcty. Tykání je obvyklé mezi přáteli, příbuznými, mnohdy i vzdálenějšími. Tykají si mezi sebou děti, kamarádi a studenti. Dospělí také dětem tykají, ale jen do určitého věku, pak by měli raději přejít na vykání. Časté je také tykání v pracovních kolektivech. Je přirozené a odůvodnitelné v užších pracovních kolektivech, protože usnadňuje spolupráci.“⁵³

V obou jazycích jsou přitom nastavená stejná pravidla ohledně toho, kdo komu může tykání nabídnout. Tykání může nabídnout žena muži, starší mladšímu nebo nadřízený podřízenému. Nicméně, jedním ze základních rozdílů mezi oběma jazyky je, že v ruském jazyce se při vykání na rozdíl od českého jazyka používá zájmeno také sloveso ve formě druhé osoby množného čísla (např. *Это вы рассказывали этом анекдот? x Vy jste vyprávěl tu anekdotu?*).⁵⁴

Dalším rozdílem je, že zatímco v českém jazyce se vykání vyjadřuje příjmením osoby, v ruském jazyce oslovujeme osoby, kterým vykáme, pomocí křestního jména a jména po otci. „*Jméno po otci, tzv. otčestvo, se tvoří pro mužské i ženské potomky na základě křestního jména otce, a to pomocí koncovek –ович (-ovič) / -евич (-jevič) u mužů a koncovky – овна (-ovna) / -евна (-jevna) u žen. U mužů se ještě může objevit koncovka – ич, která však není tak častá, jako dvě výše uvedené koncovky.*“⁵⁵

M. Knappová nicméně konstatuje, že jména po otci možná nebudou mít dlouhého trvání a je možné, že v budoucnu zaniknou: „*V současné době se v uvedených jazycích od závazného užívání jména po otci v komunikaci ustupuje a vývoj směřuje k pojmenování dvojčlennému, složenému ze jména + příjmení (např. namísto Ivan Sergejevič Petrov pouze Ivan Petrov); o ústupu jmen po otci vypovídá též koexistence trojčlenných a dvojčlenných jmen v bulharštině (Vladimir Georgiev, ale Jordan Nikolov Ivanov), běloruštině (Lev Michajlavič Šakun,*

⁵³ Válková, J., 2016, online

⁵⁴ srov. Kupcevičová, J., Vilímek, V., 2013, s. 19, překlad: Nikola Rudolfová

⁵⁵ Oslovení v ruštině, online

ale Aleksandr Padlužny) a ukrajinštině (Chmelyns'kij Bohdan **Ivanovyč**, ale Andrij Ševčenko). Ovšem v osobních dokumentech (pas atd.) je trojčlenná struktura stále závazná.⁵⁶

1.8 Oslovení neznámého adresáta

1.8.1 Základní fráze pro upoutání pozornosti adresáta

Nejběžnějšími jednotkami pro upoutání pozornosti v ruském jazyce jsou zdvořilostní formule *Простите!* a *Извините!*. Nejčastěji se používají v případě, kdy potřebujeme položit budoucímu účastníkovi dialogu otázku: *Простите, как проехать к центру?*; – *Извините, какой троллейбус идет к центру?*. Formule *Простите*, *Извините* zcela odpovídají českému *Prosmiňte*. Stejně jako v českém jazyce, tak i v ruském jazyce může být takové oslovení doprovázeno slovem *prosím*. Nicméně, mezi oběma jazyky je v tomto případě zásadní rozdíl. Zatímco ruské *пожалуйста* jako takové není synonymem slov *Простите*, *Извините*, a ve funkci upoutání pozornosti se tedy nepoužívá, české *prosím* tuto funkci zastávat může. Příklad: *Prosím vás, kde je тady Капрова ulice?*. V ruském jazyce je možné použít výraz *пожалуйста* v oslovení pouze, stojí-li na druhém místě (za první jednotkou); druhou možností užití tohoto slova je v úplném začátku oslovení ve významu zdvořilé pobídky. Příklad: *Простите, пожалуйста, как пройти...?*; – *Пожалуйста, читайте этот текст*.⁵⁷

Existují ještě zdvořilejší slovní spojení pro upoutání pozornosti. Stylisticky vyšší formy zdvořilosti můžeme dosáhnout výrazem „*Простите (Извините) за беспокойство*.“, ve kterém je explicitně vyjádřeno, za co se omlouváme. Zajímavé je, že čím je vyšší stupeň zdvořilosti, tím je také větší pravděpodobnost, že ho v řeči používají lidé starší generace či intelektuálové. Obdobný stupeň zdvořilosti je možné vyjádřit v českém jazyce pomocí formule, která se od ruštiny odlišuje zejména syntaktickou konstrukcí: *Prosmiňte, že ruším (obtěžuji)*.⁵⁸

⁵⁶ Knappová, M., 2017, online

⁵⁷ сгов. Формановская, Н.И, Тучны, П. Г., 1986, s. 25–26, překlad: Nikola Rudolfová

⁵⁸ сгов. тамtéž, s. 26

Výrazy *пожалуйста* a *просím* mohou v kombinaci s imperativní formou slovesa vyjadřovat zdvořilost. Příklad: *Подайте, пожалуйста. Поейте mi to, просím*. V českém jazyce se však v tomto případě ve funkci upoutání pozornosti častěji používá výraz „*Prosím vás, ...*“. Příklad: *Prosím vás, kolik je hodin? / Скажите, пожалуйста, который час?*.⁵⁹

Je velice časté výše zmíněné výrazy kombinovat. Upoutání pozornosti a žádost o odpověď na otázku se v ruském jazyce velmi často spojují, přičemž tvoří složité konstrukce typu: *Извините, вы не скажете, какой троллейбус идет к центру?*. Podobné výrazy se používají také v českém jazyce, např. *Prošněte, (ne)mohl(a) byste nám říct...* Češi však v podobných žádostech upřednostňují zdůrazňovat fakt neznalosti, tudíž by upřednostnili spíše výraz „*Prosím vás, nevíte, jak se dostanu...*“ než „*Prošněte, neřeknete mi...*“.⁶⁰

Výrazy *Будьте добры* a *Будьте любезны* také patří mezi zdvořilejší fráze při oslovování a upoutání pozornosti, a navíc svým způsobem vyzývají adresáta rovněž ke zdvořilé odpovědi. Po těchto výrazech následuje imperativní forma slovesa, zřídka také infinitiv. Příklad: *Будьте любезны, подвиньтесь, пожалуйста. Будьте любезны сказать, какой троллейбус идет к центру?*. Obzvláště vysoký stupeň zdvořilosti je možné vyjádřit pomocí formule: *Не будете ли вы так любезны сказать...?*. Obdobně je opět v českém jazyce možné vyjádřit tento způsob pomocí věty: *Bud'te tak laskav(a)...*, avšak častěji se v češtině v tomto případě setkáváme s podmiňovacím způsobem slovesa: *Byl(a) byste tak laskav(a)...*⁶¹

1.8.2 Formální oslovení

J. Kupcevičová a V. Vilímek uvádí, že při oslovování zahraničních hostů a publika v oficiálním prostředí se aplikují obecné výrazy nebo výrazy charakteristické pro kulturu dané země. Tyto výrazy shrnují v následující tabulce:⁶²

⁵⁹ srov. Kupcevičová, J., Vilímek, V., 2013, s. 23, překlad: Nikola Rudolfová

⁶⁰ srov. Формановская, Н.И, Тучны, П. Г., 1986, s. 25–26, překlad: Nikola Rudolfová

⁶¹ srov. tamtéž, s. 25–26

⁶² srov. Kupcevičová, J., Vilímek, V., 2013, s. 23, překlad: Nikola Rudolfová

Tab. 1. Oslovení neznámých adresátů – formální oslovení

Господа!	Pánové. / Dámy a pánové.
Дамы и господа!	Dámy a pánové.
Уважаемые дамы и господа!	Vážené dámy a pánové.
Уважаемые коллеги!	Vážení kolegové. / Vážené kolegyně.
Гражданин!	Občane. / Pane.
Гражданка!	Občanko. / Paní.
Граждане!	Občané.
Мисс!	Slečno.
Миссис!	Paní.
Мистер!	Pane.
Сэр!	Pane. / Sire.
Мадемуазель!	Slečno. / Mademoiselle.
Мадам!	Paní. / Madam.
Мосье!	Pane. / Monsieur.
Сеньорита!	Slečno. / Señorito.
Сеньора!	Paní. / Señor.
Сеньор!	Pane. / Señore.
Пани!	Paní.
Пан!	Pane.
Фрау!	Paní. / Frau.
Герр!	Pane. / Herr.

Při přátelštějším kontaktu s publikem během zasedání, shromáždění, společenských událostí atd. se používají například tato oslovení:⁶³

Tab. 2. Oslovení neznámých adresátů – formální oslovení při přátelštějším kontaktu s publikem

(Дорогие) Друзья!	(Drazí) Přátelé.
(Уважаемые) Коллеги!	(Vážení) Kolegové. / (Vážené) Kolegyně.

1.8.3 Neutrální oslovení

Pod oslovení neznámých lidí můžeme dále zařadit skupinu neutrálních oslovení označující různé společenské znaky komunikujících.⁶⁴ Starší lidé oslovují mládež, a děti zejména, pomocí těchto výrazů:⁶⁵

Tab. 3. Oslovení neznámých adresátů – neutrální oslovení

Молодой человек!	Mladý muži. / pane.
Юноша!	Mladíku.
Девушка!	Slečno.
Мальчик!	Chlapče.
Девочка!	Holčičko.
Ребята!	(Milé) Děti. / Mládeži. / Kluci. / Kluci a holky.

Ve vztahu ke starším lidem, zejména těm „vesnického vzezření“, se v ruském jazyce často používají oslovení *Бабушка!* *Дедушка!*. Tyto výrazy byly dříve běžné také v českém jazyce. Nicméně, v současné době jsou považovány za silně zastaralé a nahradila je běžně používaná oslovení typu *Pane, Paní*.⁶⁶

⁶³ srov. Курсевиčová, J., Vilímek, V., 2013, s. 15, překlad: Nikola Rudolfová

⁶⁴ srov. Формановская, Н.И, Тучны, П. Г., 1986, s. 25–26, překlad: Nikola Rudolfová

⁶⁵ srov. Курсевиčová, J., Vilímek, V., 2013, s. 15, překlad: Nikola Rudolfová

⁶⁶ srov. Формановская, Н.И, Тучны, П. Г., 1986, s. 25–26, překlad: Nikola Rudolfová

1.8.4 Oslovení obslužného personálu a klientů

Obslužný personál oslovujeme a upoutáváme jeho pozornost na základě konkrétní profese či činnosti v daný moment. Také publikum je možné oslovovat na základě činnosti, kterou v určitý moment vykonává.⁶⁷

Tab. 4. Oslovení neznámých adresátů – oslovení obslužného personálu a klientů

Продавец!	Paní prodavačko.
Официант!	Pane vrchní. / Číšníku.
Водитель!	Pane řidiči.
Уважаемые пассажиры!	Vážení cestující.
Уважаемые покупатели!	Vážení zákazníci.
(Уважаемые) Студенты!	(Vážení) Studenti.

Rozdíl mezi oběma jazyky je zřetelný například při oslovení soudců.⁶⁸

Tab. 5. Oslovení neznámých adresátů – oslovení soudců

Ваша честь!	Pane soudce. / Paní soudkyně.
-------------	-------------------------------

1.8.5 Oslovení v lékařském prostředí

Lékaře, zdravotnický personál a pacienty je obvyklé oslovovat pomocí výrazů.⁶⁹

Tab. 6. Oslovení neznámých adresátů – oslovení v lékařském prostředí

Доктор!	Pane doktore.
Сестра!	Sestro.
Сестричка!	Sestřičko.
Больной!	Pane...

⁶⁷ srov. Kupcevičová, J., Vilímek, V., 2013, s. 15, překlad: Nikola Rudolfová

⁶⁸ srov. tamtéž, s. 17

⁶⁹ srov. tamtéž, s. 16

Пациент!	Pane... / Paní...
----------	-------------------

V české kultuře je na rozdíl od ruských výrazů *Больной! Пациент!* běžné oslovovat pacienty pomocí jejich příjmení.⁷⁰

1.8.6 Oslovení při slavnostních příležitostech

V Česku je na rozdíl od Ruska běžné během slavnostních příležitostí užívat pro významné představitele vysokých škol latinská oslovení.⁷¹

Tab. 7. Oslovení neznámých adresátů – oslovení vysokých představitelů vysokých škol při slavnostních příležitostech

Magnificence.	Господин / Госпожа ректор!
Spectabilis.	Господин / Госпожа декан!
Honorabilis.	Господин / Госпожа профессор!

1.8.7 Oslovení členů vlády a armády

Při oslovování prezidentů, členů vlády, ministrů zahraničních věcí a velvyslanců se podle J. Kupcovičové a V. Vilímka používá univerzální podoba oslovení:⁷²

Tab. 8. Oslovení neznámých adresátů – oslovení členů vlády

Excellence.	Ваше превосходительство!
-------------	--------------------------

Podle L. Špačka je oslovení *Excellence* určeno zejména vysokým státním úředníkům a diplomatům.⁷³ Dále nicméně hovoří také o tom, že „moderní doba

⁷⁰ srov. Kupcovičová, J., Vilímek, V., 2013, s. 16, překlad: Nikola Rudolfová

⁷¹ srov. tamtéž, s. 16

⁷² srov. tamtéž, s. 16

⁷³ srov. Špaček, L., 2004, online

zjednodušila a počestila i oslovování v této oblasti: dnes říkáme běžně pane premiére, pane prezidente, pane velvyslanče.“⁷⁴

E. A. Ajsakova uvádí, že kromě proslulého oslovení *Ваше превосходительство* jsou akceptovány také následující varianty: *господин президент, товарищ президент, гражданин президент* nebo *oslovení pomocí jména a jména po otci s přídavnými jmény уважаемый, глубокоуважаемый, дорогой*. Obecně však platí, že volba oslovení pro prezidenta zůstává problematická, a to zejména kvůli proměnlivým a doposud neustáleným normám řečové etikety, které je třeba vzít při výuce ruského jazyka v úvahu.⁷⁵

V ruské armádě se při oslovování uchoval výraz *товарищ*, například: *товарищ полковник*. Pokud však hodláme oslovit plukovníka cizí armády, oslovení bude znít *господин полковник*. V řečové etiketě armády při oslovování člena vyšší hodnosti se používá fráze: *Разрешите обратиться*. Teprve po ní následuje otázka či prosba jako taková. Příklad: *Товарищ генерал! Разрешите обратиться!*⁷⁶

1.8.8 Zastaralé formy oslovení

V ruském jazyce existuje několik zastaralých forem oslovení neznámých lidí, které se však v současné době již nedoporučují používat.⁷⁷

Tab. 9. Oslovení neznámých adresátů – zastaralá oslovení

Мужчина!	Pane.
Женщина!	Paní.
Барышня!	Slečno.
Мадам!	Paní.
Уважаемый!	Vážený pane.
Сударь!	Vážený pane. (nemá český ekvivalent)

⁷⁴ Špaček, L., 2004, online

⁷⁵ srov. Айсакова Е. А., 2008, online, překlad: Nikola Rudolfová

⁷⁶ srov. Курцевичová, J., Vilímek, V., 2013, s. 16–17, překlad: Nikola Rudolfová

⁷⁷ srov. tamtéž, s. 17

Сударыня!	Vážená paní. (nemá český ekvivalent)
-----------	--------------------------------------

Můžeme si povšimnout, že ruské ekvivalenty pro oslovení pane/paní se výrazně liší od českých. Důvod tohoto jevu blíže specifikuje M. Švehlová. „Oslovení funguje velmi často se sociálními a stylistickými konotacemi; např. za socialismu z veřejného, oficiálního užívání zcela zmizelo občanské oslovení pane/paní, které nabylo konotace svazující ho s ‚buržoazní‘ republikou. Taký referenční označení pan/paní užívala nomenklatura pouze pro referování o socialismu nepřátelských individuí, typ: Pan Seifert sice dostal Nobelovu cenu, ale kdo byli ti, kteří ho na toto ocenění navrhli? Myslí si snad pánové Havel, Uhde, Trefulka a jiní, že si ji nezaslouží také někdo jiný? (Rudé právo 1984).⁷⁸

Velice rozšířeným se v dané době stalo oslovení Товарищ, v českém jazyce Soudruhu! Soudružko!, používané v sociopolitické oblasti, v pracovním prostředí, ve školách a institucích. Tyto formy oslovení existují v českém jazyce jak v mužském, tak ženském rodě, zatímco v ruském jazyce existuje výraz товарищ pouze v rodě mužském.⁷⁹ „Užívalo-li se toto oslovení v občanském styku, tj. v interakci jedince a podniku, zařízení, pak jako manipulační strategie kamuflující ‚občanský‘ charakter interakce. Oslovení ‚soudruhu‘ fungovalo ve všech státních úřadech (včetně represivních složek), buď ve spojení s funkcí (předsedo, plukovníku) nebo samostatně (často ve spojení s tykáním, včetně neznámým osobám), typ: Soudružko, mohla bys vyřídit s. Vaněčkové, aby zavolala na město?, a to nezávisle na příslušnosti adresáta ke straně, odborům etc., nezávisle na věku, pohlaví či stupni známosti partnerů.“⁸⁰ Je tedy zcela přirozené, že veškeré sociální změny, které proběhly v době revoluce a po ní, vyřadily oslovení, jako jsou Товарищ nebo Гражданин z aktivního použití.

O problému oslovení po pádu komunismu v tehdejší Sovětském svazu napsal dokonce i newyorský deník „The New York Times“ v jednom ze svých čísel z roku 1991, konkrétně:

⁷⁸ Švehlová, M., 1995, s. 75

⁷⁹ стов. Формановская, Н.И, Тучны, П. Г., 1986, s. 25–26, překlad: Nikola Rudolfová

⁸⁰ Švehlová, M., 1995, s. 75

Jedna z věcí, která sovětské občany po zániku komunistické strany trápí, je, jaké oslovení nyní používat. Zdá se, že *soudruh* už to nebude, ačkoliv prezident Gorbačov ještě v nedávné době tímto slovem oslovoval členy nyní již zaniklého *Kongresu lidových zástupců* během posledního rozloučení minulý týden. Zdálo se, že nikdo nenamítal. Snad proto, že více než 80 % z nich bylo už v době zvolení členy strany. Technicky vzato jen oni byli oprávněni být nazýváni „soudruhy“, ačkoliv ho z důvodu prokazování respektu k oslovované osobě používali lidé po celé zemi. Tomu je ale konec. Takové oslovení se na mnohých místech pravděpodobně nesetká s příznivými reakcemi, a Rusové proto hledají nový výraz.⁸¹

Problémem je, že od revoluce v roce 1917 hovorová ruština nedisponuje žádnými jinými „úctu-vyjadřujícími“ oslovením, a to se nyní projevilo. Jako mnoho dalšího, co mají komunisté na svědomí, snaha skoncovat s těmito oslovením jako ostatky kapitalismu se moc nevydařila. „S vítězstvím socialismu“, jak prohlásil Sovětský etický slovník před několika lety, „se bratrské vztahy poprvé rozšířily ve společnosti jako celku“. A přesně v tom spočíval význam použití oslovení „soudruh“ v socialistické společnosti. Jak však každodenní život pod vládou komunismu ukázal, to se nikdy nestalo skutečností. Nyní je to bezpochyby minulostí. „Vzájemné oslovení se vyvine přirozeně,“ předpověděly ruské noviny *Izvestija*, avšak jak, se neodvážily odhadovat.⁸²

1.9 Oslovení známého adresáta

Při oslovení známých lidí používáme nejčastěji vlastní jméno dané osoby či označení jejich sociální role. Jelikož se v ruském jazyce nezachovala forma vokativu (na rozdíl od ukrajinského, českého, bulharského a dalších slovanských jazyků), při oslovení používáme speciální lexikální a intonační prostředky.⁸³

⁸¹ srov. Whitney, C., 1991, online, překlad: Nikola Rudolfová

⁸² srov. tamtéž, online

⁸³ srov. Формановская, Н.И, Тучны, П. Г., 1986, s. 49, překlad: Nikola Rudolfová

1.9.1 Formální oslovení známého člověka

Pokud chceme upoutat pozornost známého člověka v oficiálním prostředí, použijeme toto oslovení:⁸⁴

Tab. 10. Oslovení známých adresátů – formální oslovení

Господин Петров	Pane Petrove,...
Госпожа Новикова	Paní Novikovová,...

Velice zajímavá je historie těchto výrazů. Ve feudálním Rusku totiž oslovovali lidé pomocí výrazu *Господин* svého cara, čímž ho přirovnávali k samotnému Pánu Bohu. Později tak začali oslovovat každého, kdo měl nějakou moc.⁸⁵

1.9.2 Oslovení mezi zaměstnanci

Mezi zaměstnanci v podnicích a firmách v Rusku je obvyklé se oslovovat pomocí křestního jména a jména po otci, méně často také pomocí titulu, vykonávané funkce nebo akademické hodnosti. Tímto způsobem je také vhodné oslovovat pedagogy jak na základních, tak středních či vysokých školách:⁸⁶

Tab. 11. Oslovení známých adresátů – oslovení mezi zaměstnanci

Анна Ивановна,...	Anno Ivanovno,...
Пётр Николаевич,...	Petře Nikolajeviči,...
Господин директор,...	Pane řediteli,...
Господин профессор,...	Pane profesore,...
Госпожа доцент,...	Paní docentko,...

Pokud však při formálním oslovení zmíníme akademickou hodnost s příjmením, slova *господин/госпожа* se vypouštějí, např. *профессор Иванов*.

⁸⁴ srov. Kupcevičová, J., Vilímek, V., 2013, s. 19, překlad: Nikola Rudolfová

⁸⁵ srov. tamtéž, s. 19

⁸⁶ srov. tamtéž, s. 19

Nicméně, pokud nezmíníme příjmení adresáta, slova *господин/госпожа* zůstanou v oslovení zachována, např. *господин премьер – министр, господин ректор*.⁸⁷

1.9.3 Oslovení žáků a studentů

Učitelé svým žákům tykají. Ve vyšších třídách, popř. středních a vysokých školách, vyučující svým studentům vykají, a to nejčastěji s použitím křestního jména nebo příjmení.⁸⁸

Tab. 12. Oslovení známých adresátů – oslovení žáků a studentů

Наташа, ты...!	Natašo,...!
Новиков, ты...!	Novakove,...!
Коля, вы...!	Koljo,...!
Петрова, вы...!	Petrova,...!

1.9.4 Oslovení mezi mládeží

Mladí lidé se mezi sebou nejčastěji oslovují jménem, přezdívkou nebo pomocí jiných stylisticky upravených slov charakteristických pro jejich věkovou skupinu.⁸⁹

Tab. 13. Oslovení známých adresátů – oslovení mezi mládeží

Тамара!	Tamaro.
Эдик!	Edo.
Приятель!	Příteli.
Друг!	Kamaráde. / Příteli.
Подруга моя!	Kamarádko moje.
Брат! / Братан! (slangový výraz)	Brácho. / Kámo.
Парень! (hovorový výraz)	Mladej.

⁸⁷ srov. Kupcevičová, J., Vilímek, V., 2013, s. 19, překlad: Nikola Rudolfová

⁸⁸ srov. tamtéž, s. 20

⁸⁹ srov. tamtéž, s. 19

Малый! (slangový výraz)	Mladej.
Чувак! (slangový výraz)	Mladej.
Чувиха! (slangový výraz)	Holka.

Jedny z důvěrnějších formulí pro upoutání pozornosti přátel, spolužáků, známých osob, blízkých osob či dostatečně velkého, ale dobře známého publika, po kterých obvykle následuje otázka, prosba, nabídka apod. jsou například:⁹⁰

Tab. 14. Oslovení známých adresátů – důvěrnější formule pro upoutání pozornosti

Послушай,... / Послушайте,...	Poslyš,... / Poslyšte,...
Слушай,... / Слушайте,...	Poslyš,... / Poslyšte,...

1.9.5 Oslovení mezi členy rodiny

Mezi členy rodiny je obvyklé oslovovat se pomocí křestního jména či pomocí označení příbuzenských vztahů.⁹¹ Celé tvary křestních jmen, např. *Елена, Николай*, se užívají poměrně zřídka a v určitém kontextu můžou signalizovat vážnost nadcházející konverzace. Běžněji se tedy setkáváme se zkrácenými tvary křestních jmen, např. *Лена, Коля*. Pro ruská jména je typický hojný výskyt zdvojnásobných tvořených pomocí sufixů, například pro jméno *Елена*: *Лена, Леночка, Ленок, Леночек, Алёна, Алёнушка* nebo pro jméno *Виктор*: *Витя, Витюша, Витюшенька, ...*⁹² Další příklady najdeme v tabulce níže:⁹³

Tab. 15. Oslovení známých adresátů – oslovení mezi členy rodiny

Мама! / Мамочка!	Мами. / Maminko.
Папа! / Папочка!	Tati. / Tatínku.
Бабушка! / Бабуля!	Babi. / Babičko.

⁹⁰ srov. Курсеви́чова, J., Vilímek, V., 2013, s. 20, překlad: Nikola Rudolfová

⁹¹ srov. tamtéž, s. 21

⁹² srov. Формановская, Н.И, Тучны, П. Г., 1986, s. 49–50, překlad: Nikola Rudolfová

⁹³ srov. Курсеви́чова, J., Vilímek, V., 2013, s. 20, překlad: Nikola Rudolfová

Дедушка! / Дедуля!	Dědo. / Dědečku.
Тётя! / Тётенька!	Teto. / Tetičko.
Дядя! / Дяденька!	Strejdo. / Strýčku.
Сынок! / Сыночек!	Synku.
Дочка! / Доченька!	Dceruško.
Внучок!	Vnoučku.
Внученька!	Vnučko.
Володя! Володенька!	Vlád'о.
Катя! Катенька!	Kát'о.

1.9.6 Oslovení mezi partnery

Zamilovaní lidé se obvykle navzájem oslovují mnohými zdvořilostmi a frázemi:⁹⁴

Tab. 16. Oslovení známých adresátů – oslovení mezi partnery

Солнышко (моё)!	Sluníčko (moje).
Лапочка (моя)!	Miláčku.
Зайка / Зайчик (мой)!	Zajíčku (můj).
Золотко / Золотце (моё)!	Zlatíčko. / Zlato (moje).
Радость моя!	Ty moje potěšení.
Крошка (моя)!	Miláčku.
Рыбка (моя)!	Miláčku. / Broučku.
Киса / Кисочка (моя)!	Kočičko (moje).
Котёнок (мой)!	Koťátko (moje).
Птичка (моя)!	Miláčku. / Broučku.
Ласточка (моя)!	Miláčku. / Broučku.

⁹⁴ srov. Kupcevičová, J., Vilímek, V., 2013, s. 21–22, překlad: Nikola Rudolfová

Мышка (моя)!	Miláčku. / Myško.
Цветочек (мой)!	Květinko (moje).
Пусик!	Miláčku.
Милая!	Miláčku. / Moje milá.
Милый!	Miláčku. / Můj milý.
Любимая!	Miláčku. / Lásko (moje).
Любимый!	Miláčku. / Lásko (moje).

2 Praktická část

2.1 Metody sociolingvistického průzkumu

J. Černý dělí všechny metody zkoumání sociolingvistických jevů do dvou základních skupin: a) shromažďování dat; b) jejich analýza. Zmiňuje přitom, že mnohé z těchto metod byly původně převzaty z jiných vědních disciplín a následně upraveny pro potřeby nového oboru. Mezi takové disciplíny patří například sociologie, sociální psychologie, dialektologie nebo etnografie. Některé metody však vznikly přímo v rámci sociolingvistiky.⁹⁵

Aby bylo později možné dospět k sociolingvistickým důležitým závěrům, je podle J. Černého podstatné získat v první řadě zejména dostačující množství informací, ze kterých je možné vycházet.⁹⁶ „K shromažďování takových údajů se používají dotazníky, nahrávky, přímá pozorování a různé experimenty. Data se shromažďují buď podle předem stanoveného cíle (tj. se zaměřením na některý jev), nebo se prostě shromáždí určité množství jazykového materiálu, který se pak analyzuje. V obou případech je důležitý výběr dotazovaných osob, u nichž je třeba zaznamenat vedle údajů jazykových i jejich věk, společenské postavení, místo, kde strávily dětství, kde a jaké vzdělání získaly atd. V druhé fázi, tj. při vyhodnocování získaného materiálu, se statisticky zpracovávají zejména takové jazykové jevy, které se v materiálu vyskytují v různých variantách, a zjišťuje se souvislost mezi tímto jazykovým rozrůzněním (fonetickým, lexikálním, případně i gramatickým, pokud se vyskytne) a sociologicky významnými faktory.“⁹⁷

Takto získaná data však nemusí vždy odpovídat realitě, jelikož se výzkumní pracovníci při shromažďování dat setkávají s celou řadou problémů. Přítomnost cizích osob a elementů (pozorovatel, mikrofon, zapisování dat atd.) totiž velmi často způsobuje nepřírozené jazykové projevy a chování zkoumaných osob, které se v těchto situacích snaží o lepší jazykový projev např. užíváním spisovnějších jazykových prostředků. Snaha alespoň zčásti zamezit tomuto nepřírozenému chování

⁹⁵ srov. Černý, J., 1996, s. 399

⁹⁶ srov. tamtéž, s. 399

⁹⁷ Černý, J. 1996, s. 399

respondentů se projevuje různě. Sociolingvisté například užívají skryté mikrofony, kamery a snaží se o navození přátelské a uvolněné atmosféry. Ani tyto prostředky však nejsou plně dostačující.⁹⁸

2.2 Dotazníky

Ačkoli je převážná část výzkumů zaměřena na jazyk mluvený, podle L. Milroyové a M. Gordona hrají v sociolingvistickém bádání podstatnou roli také dotazníky písemné, které mají dlouhou historii a osvědčily se již v jiných sociálněvědních oblastech. Mezi hlavní výhody této metody patří především získání dat od velkého počtu dotazovaných za poměrně krátký časový úsek. Písemné dotazníky však mají i své nedostatky, mezi které patří například možné zkreslení odpovědí podmíněné především přítomností badatele. Dalším problémem je vyžadování stručných a kategorických odpovědí, což neumožňuje detailnější zkoumání a zachycení inter-individuálních variací, které by se u respondenta mohly lišit v závislosti na situaci.⁹⁹

L. Milroy a M. Gordon dále uvádí další typ dotazníků, a to dotazníky administrované terénním pracovníkem.¹⁰⁰ „Zřejmou výhodou sbírání dat terénními pracovníky je, že můžeme přímo pozorovat užívání jazyka. To může být obzvláště užitečné při zkoumání výslovnostních variant. (...) Terénní pracovník může pokládat otázky vytvořené za účelem elicitovat výslovnost příznačných slov. (...) Ještě přímočařejší je způsob, kdy se po respondentovi chce, aby přečetl seznam slov, která obsahují proměnné, jejichž výslovnost badatele zajímá.“¹⁰¹ S cestováním v terénu jsou však spojeny zejména finanční a časové náklady, které někteří badatelé vyřešili kontaktováním mluvčích po telefonu.¹⁰²

Mezi další typ dotazování řadí L. Milroy a M. Gordon rychlé a anonymní průzkumy, které spočívají v nevědomosti respondentů o tom, že jsou zkoumáni. Terénní pracovníci v tomto případě pokládají kolemjdoucím otázky takovým

⁹⁸ srov. Černý, J., 1996, s. 399

⁹⁹ srov. Milroy L., Gordon M., 2003, s. 61

¹⁰⁰ srov. tamtéž, s. 63

¹⁰¹ Milroy L., Gordon M., 2003, s. 64

¹⁰² srov. Milroy L., Gordon M., 2003, s. 65

způsobem, aby se jim v odpovědích dostalo požadovaného slova či fráze, na jejichž výslovnost se výzkumníci zaměřují. Obrovskou výhodou tohoto výzkumu je přirozený jazykový projev zkoumaných osob, které si nejsou vědomy toho, že jsou pozorovány.¹⁰³

2.3 Charakteristika výzkumu

Pro tento výzkum byl zvolen online způsob dotazníkového šetření, který probíhal od ledna 2020 do února 2020. Dotazník byl anonymní, obsahoval celkem 19 otázek a byl určen rodilým mluvčím ruského jazyka všech věkových kategorií. V dotazníku bylo obsaženo celkem 7 otázek uzavřených, 1 otázka otevřená a 11 otázek polootevřených.

2.4 Analýza získaných dat a jejich grafické zpracování

Online dotazník navštívilo celkem 249 osob, z nichž celý dotazník dokončilo 150 respondentů. Celková úspěšnost vyplnění dotazníku tedy činí 60,2 %. Většinu (48 %) respondentů trvalo vyplnění dotazníku 2–5 minut; 41,3 % respondentů zabralo vyplňování 5–10 minut; 5,4 % respondentů více než 10 minut a 5,3 % trvalo vyplnění 1–2 minuty. Nejvíce odpovědí bylo zaznamenáno v prvních pěti dnech po spuštění dotazníkového šetření.

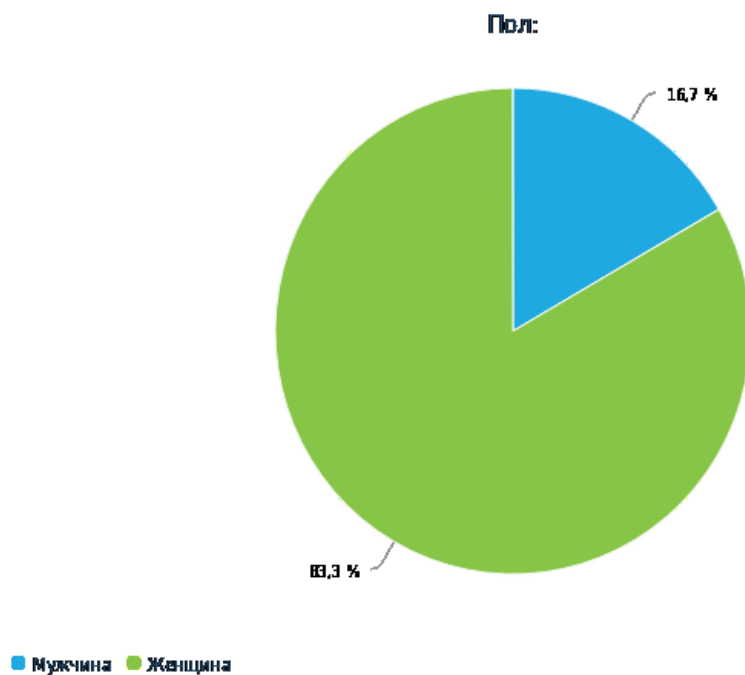
Otázka č. 1: Pohlaví

Tabulka 17. Odpovědi – otázka č. 1

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Žena	125	83,3 %
Muž	25	16,7 %

¹⁰³ srov. Milroy L., Gordon M., 2003, s. 66

Graf 1. Odpovědi – otázka č. 1

Zjištění

Převážnou většinu respondentů dotazníkového šetření představují ženy. Jedná se o 83,3 % žen. Muži zastupují celkem 16,7 % z celkového počtu respondentů.

Otázka č. 2: Věk

Tabulka 18. Odpovědi – otázka č. 2

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
15–20 let	21	14 %
21–30 let	69	46 %
31–40 let	19	12,66 %
41–50 let	24	16 %
51–60 let	10	6,66 %
61 a více let	4	2,66 %
Привет	2	1,33 %
Не пряла при чем здесь возраст	1	0,66 %

Zjištění

Vzhledem k tomu, že otázka č. 2 byla otevřená, vytvořila jsem při vyhodnocování dotazníku 6 skupin, do kterých jsem odpovědi zařadila. Věk respondentů ukazuje, že nejpočetnější věkovou skupinu tvoří respondenti ve věku 21–30 let, a to 46 % respondentů. Druhou nejpočetnější skupinou jsou respondenti ve věku 41–50 let, a to 16 %; dále 14 % respondentů ve věku 15–20 let; 12,66 % respondentů ve věku 31–40 let; 6,66 % dotazovaných ve věku 51–60 let a nakonec 2,66 % respondentů ve věku 61 a více let. Mezi odpověďmi se také objevily nerelevantní odpovědi typu *Привет* (1,33 %) a *Не пряла при чем здесь возраст* (0,66 %).

Otázka č. 3: Narodili jste se v Rusku?

Tabulka 19. Odpovědi – otázka č. 3

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Ano	116	77,3 %
Ne	34	22,7 %

Graf 2. Odpovědi – otázka č. 3

Zjištění

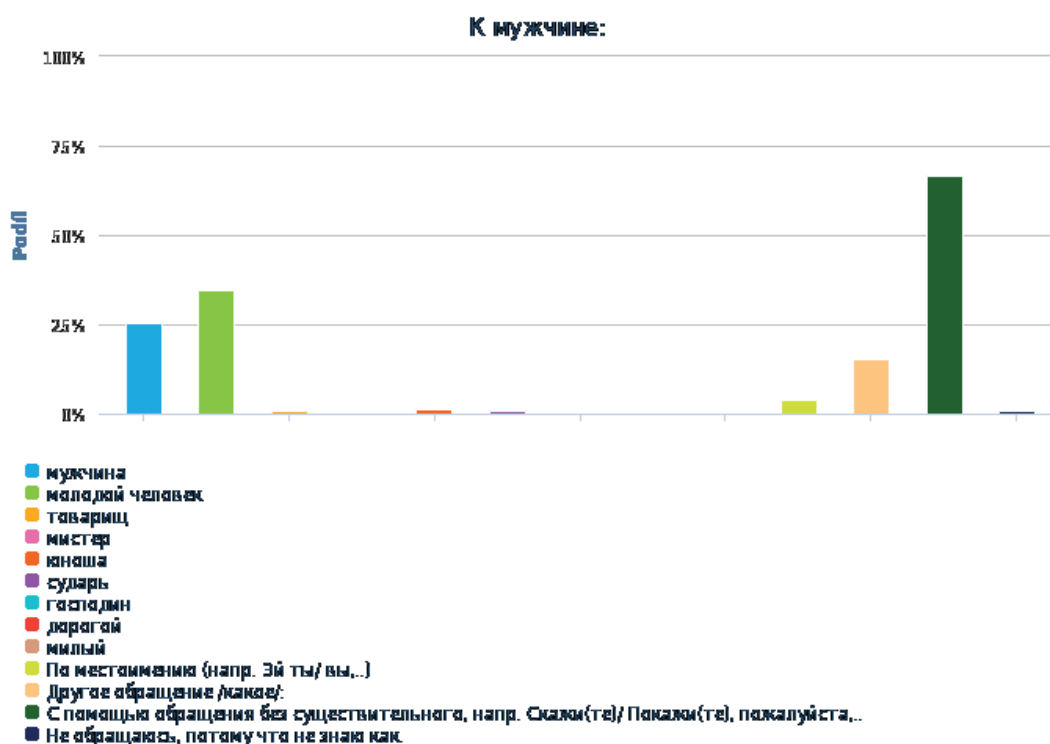
Výsledek této informativní otázky zjišťující původ rodilých mluvčích ruského jazyka ukazuje, že 77,3 % respondentů pochází přímo z Ruska.

Otázka č. 4: Nejčastěji oslovuji neznámého člověka (muže) na ulici:

Tabulka 20. Odpovědi – otázka č. 4

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Мужчина	38	25,0 %
Молодой человек	52	34,7 %
Товарищ	1	0,7 %
Мистер	0	0,0 %
Юноша	2	1,3 %
Сударь	1	0,7 %
Господин	0	0,0 %
Дорогой	0	0,0 %
Милый	0	0,0 %
По местоимению (напр. Эй ты/ вы...)	6	4,0 %
Другое обращение /какое/:	23	15,3 %
С помощью обращения без существительного, напр. Скажи(те)/ Покажи(те), пожалуйста...	100	66,7 %
Не обращаюсь, потому что не знаю как.	1	0,7 %

Graf 3. Odpovědi – otázka č. 4

Zjištění

Tato otázka byla polootevřená a respondent mohl vybrat jednu nebo více možných odpovědí. Odpovědi ukazují, že lidé nejčastěji oslovují neznámého muže na ulici frází bez podstatného jména. Tuto možnost vybralo celkem 66,7 % respondentů. Na druhém a třetím místě se umístila oslovení *молодой человек* (34,7 %) a *мужчина* (25 %). Z výběru možných odpovědí však někteří respondenti zvolili také *oslovení s pomocí zájmena* (4 %), *юноша* (1,3 %), *товарищ* (0,7 %), *сударь* (0,7 %) nebo by daného člověka *neoslovili vůbec, protože nevědí jak* (0,7 %). Celkem 15,3 % dotazovaných uvedlo *další možnosti oslovení*. Mezi takovými se objevily následující výrazy:

Tabulka 21. Dodatečné odpovědi – otázka č. 4

Výraz	Počet odpovědí
Простите/ Извините, пожалуйста...	10
Добрый день/ Добрый вечер/ Здравствуйте, не могли бы Вы мне	4

подсказать...	
Уважаемый...	4
Прошу прощения...	2
Можно Вас спросить...	1
Друг...	1
Либо "мужчина", либо "простите", причем первый вариант в некоторых ситуациях будет более негативно окрашенным. Напр.: "Мужчина, вы что тут делаете???"	1

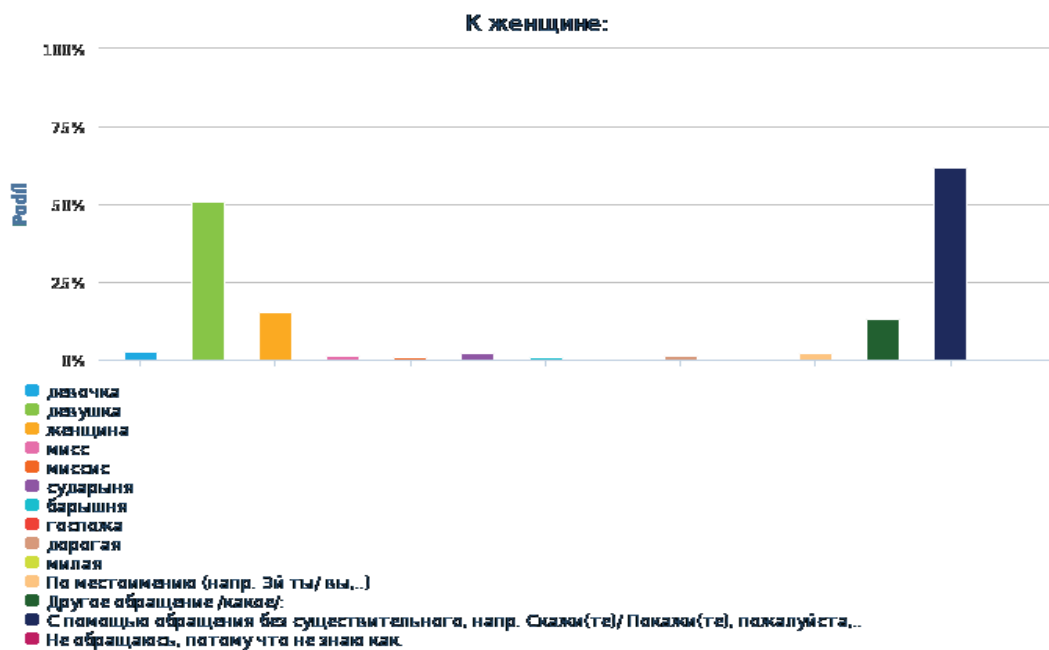
Отázка č. 5: Nejčastěji oslovuji neznámého člověka (ženu) na ulici:

Tabulka 22. Odpovědi – otázka č. 5

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Девочка	4	2,7 %
Милая	0	0 %
Девушка	76	50,7 %
Женщина	23	15,3 %
Мисс	2	1,3 %
Миссис	1	0,7 %
Сударыня	3	2 %
Барышня	1	0,7 %
Госпожа	0	0 %
Дорогая	2	1,3 %

По местоимению (напр. Эй ты/ вы...)	3	2 %
Другое обращение /какое/:	20	13,3 %
С помощью обращения без существительного, напр. Скажи(те)/ Покажи(те), пожалуйста...	93	62 %
Не обращаюсь, потому что не знаю как.	0	0 %

Graf 4. Odpovědi – otázka č. 5

Zjištění

Tato otázka byla polootevřená a respondent mohl vybrat jednu nebo více možných odpovědí. Z odpovědí můžeme pozorovat, že lidé nejčastěji oslovují neznámou ženu na ulici více méně stejně jako neznámého muže, tedy frází bez podstatného jména. Tuto možnost vybralo celkem 62,0 % respondentů. Mezi další častá oslovení patří *девушка* (50,7 %) a *женщина* (15,3 %). Méně často uvedli dotazovaní oslovení jako *девочка* (2,7 %), *сударыня* (2 %) nebo *oslovení s pomocí zájmena* (2 %). Dále pak *дорогая* (1,3 %), *мисс* (1,3 %), *миссис* (0,7 %), *барышня* (0,7 %). Celkem 13,3 % respondentů uvedlo *další možná oslovení*:

Tabulka 23. Dodatečné odpovědi – otázka č. 5

Výraz	Počet odpovědí
Простите/ Извините, пожалуйста...	12
Добрый день/ Добрый вечер/ Здравствуйте, не могли бы Вы мне подсказать...	4
Прошу прощения...	1
Можно Вас спросить?	1
Мадам	2

Vyvození závěru ze získaných dat o oslovení neznámých dospělých osob

Jako nejčastější oslovení neznámého muže nebo ženy na ulici byla zvolena varianta oslovení bez podstatného jména; dále neutrální výrazy typu *молодой человек/мужчина, девушка/женщина*. Z toho usuzujeme, že lidé ve vztahu k neznámým lidem chovají jistý respekt a obecně mezi sebou udržují určitou míru přirozené psychologické distance.

Velmi málo respondentů navíc zvolilo jako možnost zastaralá oslovení typu *сударыня/барышня/сударь/товарищ*, což dokazuje, že ačkoliv se dané typy oslovení vyskytovaly v dřívější době velice hojně, v současné společnosti se užívají jen velmi zřídka, a jejich použití tedy nepřetrvává. Na základě údajů o věku respondentů lze usuzovat, že tato oslovení aktivně používá pouze starší věková skupina respondentů (61 let a více).

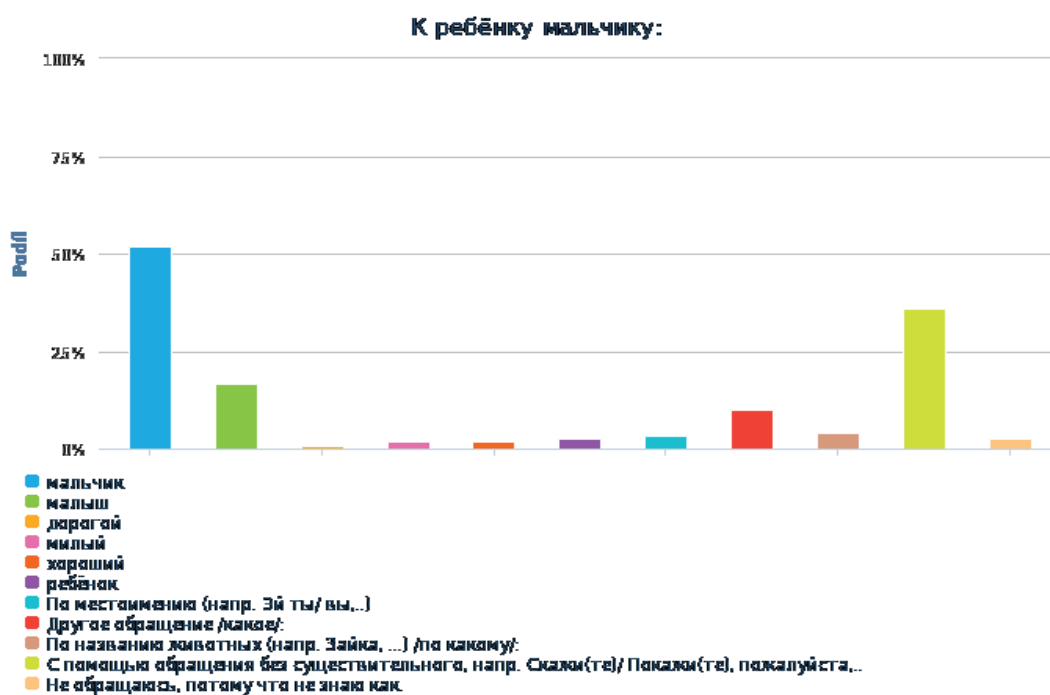
Otázka č. 6: Nejčastěji oslovuji neznámého člověka (malého chlapce) na ulici:

Tabulka 24. Odpovědi – otázka č. 6

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Мальчик	78	52 %
Мальш	25	16,7 %

Дорогой	1	0,7 %
Милый	3	2 %
Хороший	3	2 %
Ребёнок	4	2,7 %
По местоимению (напр. Эй ты/ вы...)	5	3,3 %
Другое обращение /какое/:	15	10 %
По названию животных (напр. Зайка, ...) /по какому/:	6	4 %
С помощью обращения без существительного, напр. Скажи(те)/ Покажи(те), пожалуйста...	54	36 %
Не обращаюсь, потому что не знаю как.	4	2,7 %

Гraf 5. Odpovědi – otázka č. 6

Zjištění

Tato otázka byla polootevřená a respondent mohl vybrat jednu nebo více možných odpovědí. Na základě výsledků jsme se dozvěděli, že více než polovina dotazovaných oslovuje neznámého malého chlapce na ulici *мальчик* (52 %). Druhou a třetí nejčastější možností oslovení jsou *fráze bez podstatného jména* (36 %) a *малыш* (16,7 %). O něco nižší počet respondentů (4 %) by malého chlapce na ulici oslovilo *na základě pojmenování ze zvířecí říše*. Respondenti uvedli konkrétně: *Солнышко* (1x), *Котенок* (1x), *Зайчик* (2x), *Зайка* (1x), *Заяц* (1x). Jako další možnosti oslovení se objevily odpovědi jako *oslovení s pomocí zájmena* (3,3 %), *ребёнок* (2,7 %), *милый* (2 %), *хороший* (2 %), *дорогой* (0,7 %). 2,7 % dotazovaných přitom malého neznámého chlapce *neoslovuje vůbec, protože neví jak*. Celkem 13,3 % respondentů uvedlo *další možná oslovení*:

Tabulka 25. Dodatečné odpovědi – otázka č. 6

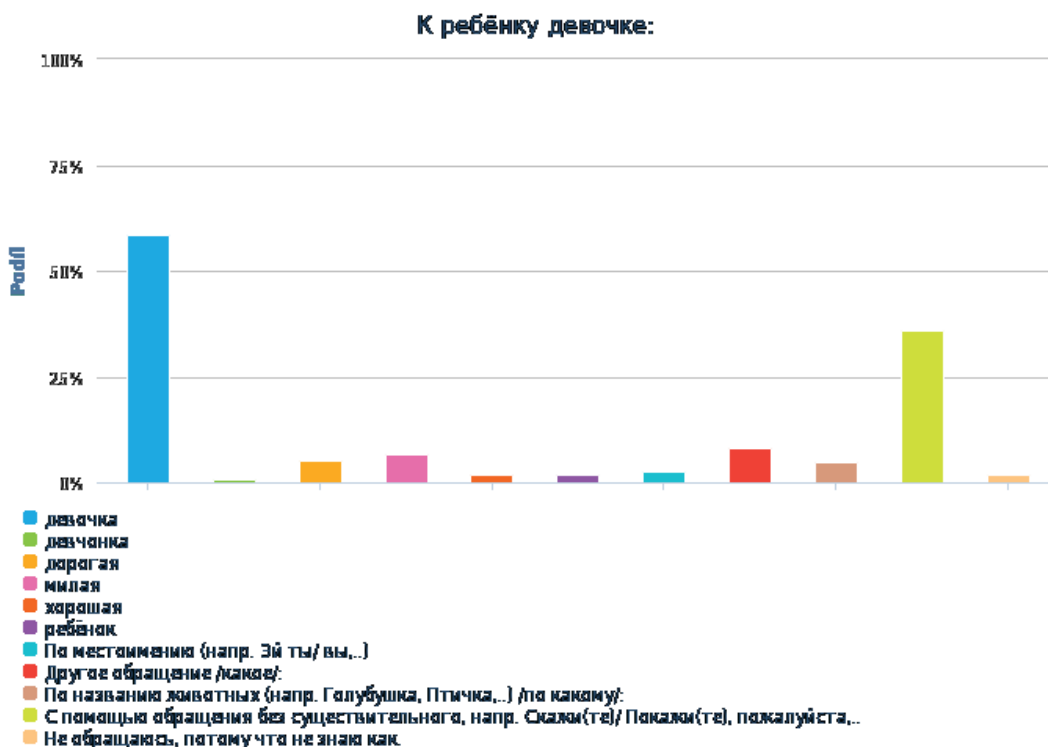
Výraz	Počet odpovědí
Молодой человек	8
Привет, извини...	2
Подскажи, пожалуйста...	1
Дружище	1
Детёныш	1
Парень	1
Малец, малой	1

Отázka č. 7: Nejčastěji oslovuji neznámého člověka (malou dívku) na ulici:

Tabulka 26. Odpovědi – otázka č. 7

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Девочка	88	58,7 %
Девчонка	1	0,7 %
Дорогая	8	5,3 %
Милая	10	6,7 %
Хорошая	3	2 %
Ребёнок	3	2 %
По местоимению (напр. Эй ты/ вы...)	4	2,7 %
Другое обращение /какое/:	12	8 %
По названию животных (напр. Голубушка, Птичка...) /по какому/:	7	4,7 %
С помощью обращения без существительного, напр. Скажи(те)/ Покажи(те), пожалуйста...	54	36 %
Не обращаюсь, потому что не знаю как.	3	2 %

Graf 6. Odpovědi – otázka č. 7

Zjištění

Tato otázka byla polootevřená a respondent mohl vybrat jednu nebo více možných odpovědí. Podle odpovědí lidé nejčastěji oslovují neznámou malou dívku na ulici *девочка* (58,7 %), druhým nejčastějším výběrem je opět oslovení pomocí *fráze bez podstatného jména*. Tuto možnost vybralo celkem 36,0 % respondentů. Další časté odpovědi zahrnují oslovení *милая* (6,7 %), *дорогая* (5,3 %). Celkem 4,7 % respondentů by malou neznámou dívku na ulici oslovilo *na základě pojmenování ze zvířecí říše*. Mezi takovými osloveními byla uvedena konkrétně: *Зайка* (5x), *солнышко* (2x), *золотце* (1x), *Зайчик* (1x), *мышка* (1x) a *заячка* (1x). *S pomocí zájmena* by malou dívku oslovilo 2,7 % a 2 % respondentů uvedlo, že malou neznámou dívku *neoslovuje vůbec, protože neví jak*. Mezi nejméně používaná oslovení patří *хорошая* (2 %), *ребёнок* (2 %) a *девчонка* (0,7 %). Celkem 8 % respondentů uvedlo *další možná oslovení*:

Tabulka 27. Dodatečné odpovědi – otázka č. 7

Výraz	Počet odpovědí
Мальшка	3
Девушка	2
Привет, извини, мне нужно...	2
Барышня/ Милая барышня	2
Маленькая	1
Здравствуй, милая!	1
Мальш	1

Vyvození závěru ze získaných dat o oslovení neznámých osob – dětí

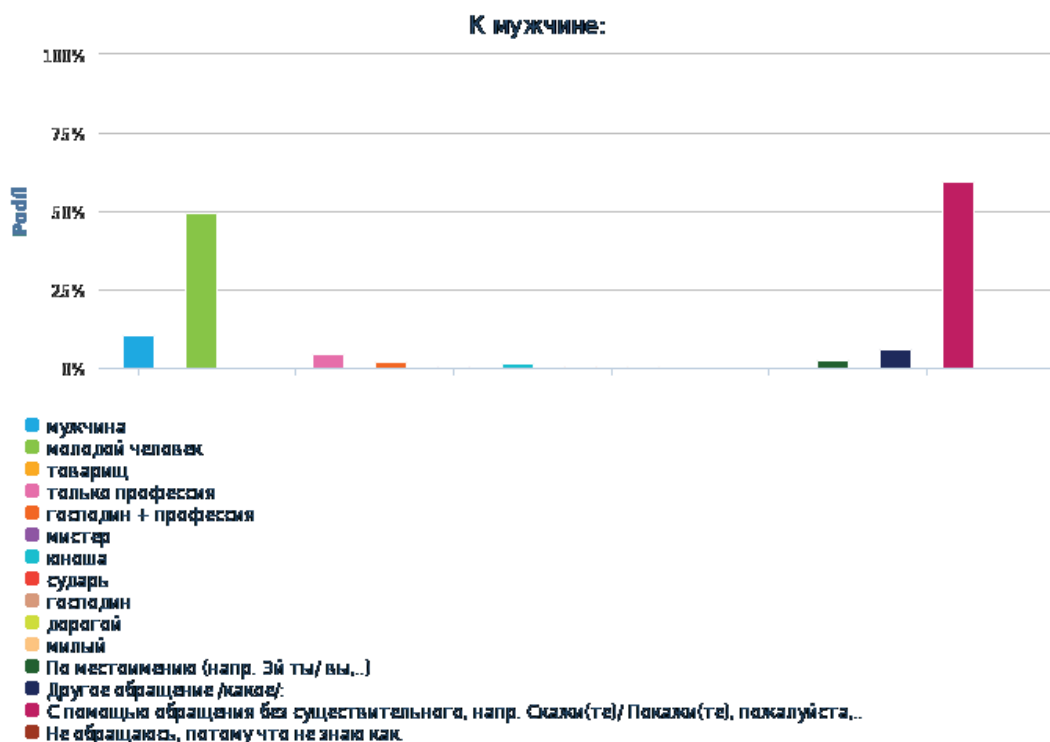
Více než polovina respondentů zvolila jako nejčastější oslovení neznámých osob (dětí) variantu *мальчик/девочка*; případně oslovení bez podstatného jména nebo výrazy *мальш/милая*. V tomto případě lze pozorovat, že ačkoliv jde o neznámé osoby, a mnoho lidí tak preferuje neutrální oslovení, velké procento respondentů oslovuje neznámé děti pomocí o něco vřelejších a citově zabarvenějších slov. Důvodem je bezpochyby snaha o vytvoření pozitivní a příjemné atmosféry v situaci, kdy dítě může projevovat známky stydlivosti nebo dokonce obavy.

Otázka č. 8: Nejčastěji oslovuji obsluhující personál (muže):

Tabulka 28. Odpovědi – otázka č. 8

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Мужчина	16	10,7 %
Молодой человек	74	49,3 %
Товарищ	0	0 %
Мистер	1	0,7 %
Юноша	2	1,3 %
Сударь	1	0,7 %
Господин	1	0,7 %
Дорогой	0	0,0 %
Милый	0	0,0 %
Только профессия	7	4,7 %
Господин + профессия	3	2 %
По местоимению (напр. Эй ты/ вы...)	4	2,7 %
Другое обращение /какое/:	9	6 %
С помощью обращения без существительного, напр. Скажи(те)/ Покажи(те), пожалуйста...	89	59,3 %
Не обращаюсь, потому что не знаю как.	0	0 %

Graf 7. Odpovědi – otázka č. 8

Zjištění

Tato otázka byla polootevřená a respondent mohl vybrat jednu nebo více možných odpovědí. Odpovědi ukazují, že lidé nejčastěji oslovují obsluhující personál (muže) *frází bez podstatného jména*. Tuto možnost vybralo celkem 59,3 % respondentů. Na druhém a třetím místě se umístila oslovení *молодой человек* (49,3 %) a *мужчина* (10,7 %). 4,7 % dotazovaných by obsluhující personál oslovilo pomocí názvu profese dané osoby a 2 % respondentů by použilo výraz *господин* + název profese. Z výběru možných odpovědí však někteří respondenti zvolili také oslovení *s pomocí zájmena* (2,7 %), *юноша* (1,3 %), *сударь* (0,7 %), *мистер* (0,7 %), *господин* (0,7 %). Celkem 6 % dotazovaných uvedlo *další možná oslovení*. Mezi takovými se objevily následující výrazy:

Tabulka 29. Dodatečné odpovědi – otázka č. 8

Výraz	Počet odpovědí
Извините...	3
По имени, указанному на бейдже	1

Уважаемый	1
Любезный	1
Приятель	1
Добрый день. Могу Вас попросить... или: Скажите, пожалуйста...	1
Простите	1

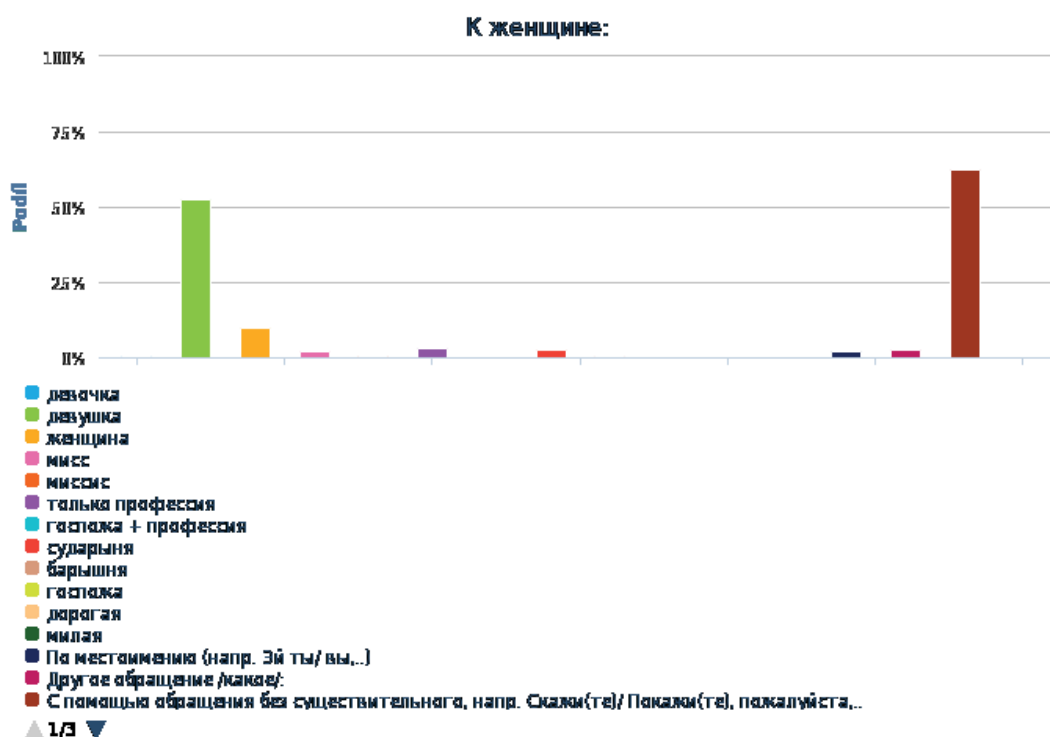
Отázka č. 9: Nejčastěji oslovuji obsluhující personál (ženu):

Tabulka 30. Odpovědi – otázka č. 9

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Девочка	1	0,7 %
Госпожа	0	0 %
Дорогая	0	0 %
Милая	0	0 %
Девушка	79	52,7 %
Женщина	15	10 %
Мисс	3	2 %
Миссис	1	0,7 %
Только профессия	5	3,3 %
Госпожа + профессия	0	0 %
Сударыня	4	2,7 %
Барышня	1	0,7 %

По местоимению (напр. Эй ты/ вы...)	3	2 %
Другое обращение /какое/:	4	2,7 %
С помощью обращения без существительного, напр. Скажи(те)/ Покажи(те), пожалуйста...	94	62,7 %
Не обращаюсь, потому что не знаю как.	0	0 %

Graf 8. Odpovědi – otázka č. 9

Zjištění

Tato otázka byla polootevřená a respondent mohl vybrat jednu nebo více možných odpovědí. Na základě odpovědí jsme se dozvěděli, že lidé nejčastěji oslovují obsluhující personál (ženu) *frází bez podstatného jména*. Tuto možnost vybralo celkem 62,7 % respondentů. Na druhém a třetím místě se umístila oslovení *девушка* (52,7 %) a *женщина* (10 %). 3,3 % dotazovaných by při oslovení použilo jen *název profese dané osoby*. Nejméně často zvolili někteří respondenti z výběru možných odpovědí také možnost *сударыня* (2,7 %), *мисс* (2 %), *oslovení s pomocí*

zájmena (2 %), *девочка* (0,7 %), *миссис* (0,7 %) a *барышня* (0,7 %). Celkem 2,7 % dotazovaných uvedlo *další možná oslovení*. Mezi nimi se objevily následující výrazy:

Tabulka 31. Dodatečné odpovědi – otázka č. 9

Výraz	Počet odpovědí
Извините	3
По имени, указанному на бейдже	1

Vyvození závěru ze získaných dat o oslovení obsluhujícího personálu

Jako nejčastější oslovení obsluhujícího personálu byla opětovně zvolena varianta oslovení bez podstatného jména a dále neutrální výrazy *молодой человек/девушка*, což z mého pohledu opět svědčí o vzájemných projevech respektu a zdvořilosti.

Zastaralá oslovení typu *сударь, господин, господин + профессия, сударыня, барышня* se v odpovědích objevila pouze v omezeném počtu, přičemž počet těchto odpovědí opět odpovídá počtu respondentů starších 60 let. Lze tedy téměř s jistotou konstatovat, že z aktivního užití mladší generace vymizela.

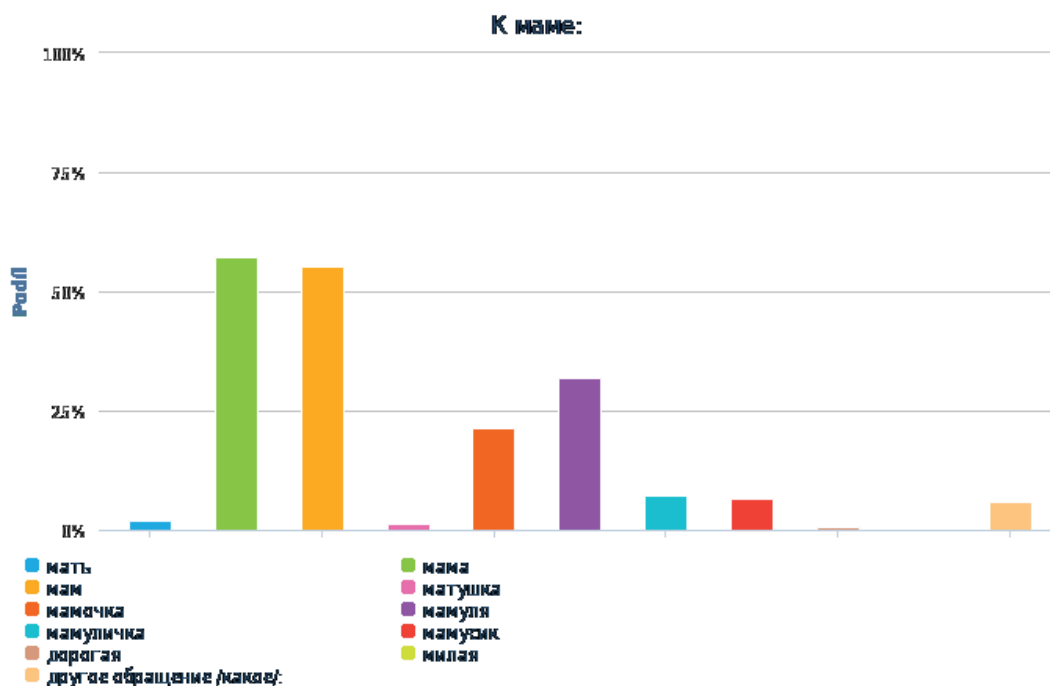
Otázka č. 10: Nejčastěji oslovuji svoji matku:

Tabulka 32. Odpovědi – otázka č. 10

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Мать	3	2 %
Мама	86	57,3 %
Мам	83	55,3 %
Матушка	2	1,3 %
Мамочка	32	21,3 %

Мамуля	48	32 %
Мамуличка	11	7,3 %
Мамусик	10	6,7 %
Дорогая	1	0,7 %
Милая	0	0 %
Другое обращение /какое/:	9	6 %

Graf 9. Odpovědi – otázka č. 10

Zjištění

Tato otázka byla polootevřená a respondent mohl vybrat jednu nebo více možných odpovědí. Odpovědi ukazují, že lidé nejčastěji oslovují svou matku pomocí oslovení *мама* (57,3 %) a *мам* (55,3 %). Mezi další užívaná oslovení patří *мамуля*

(32 %), мамочка (21,3 %), мамуличка (7,3 %), мамусик (6,7 %), мать (2 %), матушка (1,3 %), дорогая (0,7 %). Celkem 6 % dotazovaných uvedlo *další možná oslovení*. Mezi nimi se objevily následující výrazy:

Tabulka 33. Dodatečné odpovědi – otázka č. 10

Výraz	Počet odpovědí
Маман	2
Мамуль	2
Мамик	2
Мамзель	1
Мамулик	1
Магнат	1
Мака	1
Мамка	1
Мами	1
Маня	1
У меня нет родителей.	1

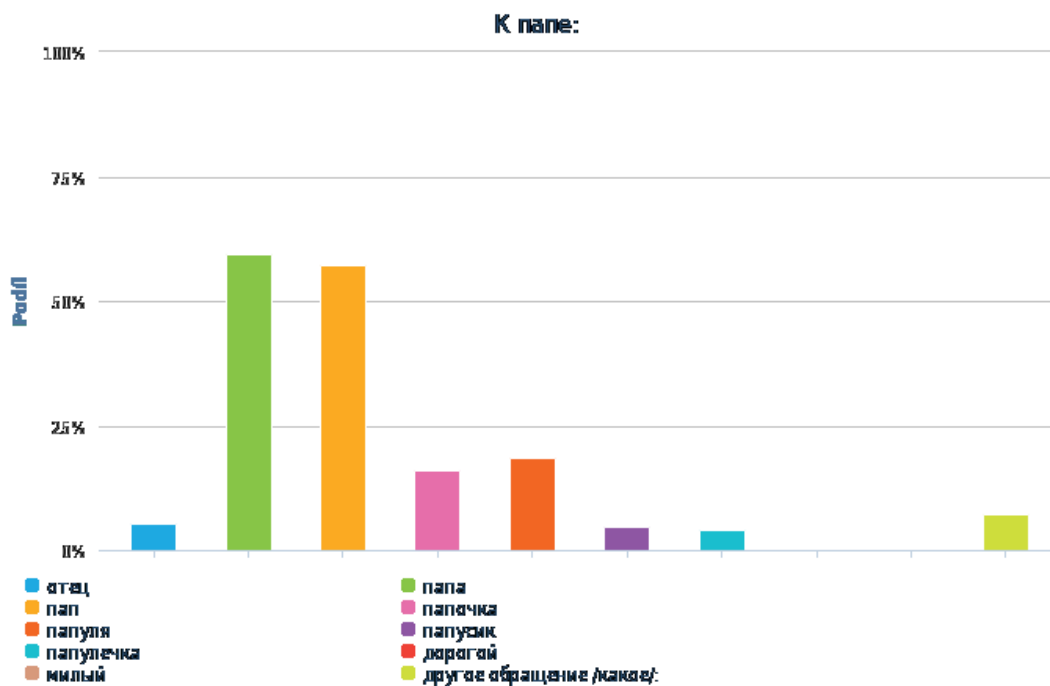
Otázka č. 11: Nejčastěji oslovuji svého otce:

Tabulka 34. Odpovědi – otázka č. 11

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Отец	8	5,3 %
Папа	89	59,3 %
Пап	86	57,3 %

Папочка	24	16 %
Папуля	28	18,7 %
Папусик	7	4,7 %
Папулечка	6	4 %
Дорогой	0	0 %
Милый	0	0 %
Другое обращение /какое/:	11	7,3 %

Graf 10. Odpovědi – otázka č. 11

Zjištění

Tato otázka byla polootevřená a respondent mohl vybrat jednu nebo více možných odpovědí. Na základě odpovědí jsme se dozvěděli, že lidé nejčastěji

oslovují svého otce *nana* (59,3 %), *nan* (57,3 %). Mezi další oslovení patří oslovení: *nanуля* (18,7 %), *nanочка* (16 %), *отец* (5,3 %), *nanуsik* (4,7 %), *nanулечка* (4 %). Celkem 7,3 % dotazovaných uvedlo další *možnosti oslovení*. Mezi takovými se objevily následující výrazy:

Tabulka 35. Dodatečné odpovědi – otázka č. 11

Výraz	Počet odpovědí
Нет папы/не общаемся	4
Имя и отчество отчима	1
Никак не обращаюсь	1
Либо тато	1
Папсик	1
Бать	1
Па	1

Vyvození závěru ze získaných dat o oslovení rodičů

Jako dvě nejčastější varianty oslovení rodičů respondenti zvolili výrazy *мама/nana* a *мам/nan*. Na základě tohoto poznatku se domníváme, že jde v dnešní uspěchané době o důkaz jazykové ekonomie a úspornosti řeči, která se projevuje zkracováním slov, tedy i oslovení.

Otázka č. 12: Nejčastěji oslovuji své sourozence:

Tabulka 36. Odpovědi – otázka č. 12

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
брат, братец, братан, братишка/ сестра, сестричка, сестрица, сестрѐнка	26	17,3 %
По имени (напр. Елена/ Николай...)	56	37,3 %

По имени прилагательному (напр. Дорогой/Милая...)	5	3,3 %
По местоимению (напр. Эй ты/вы)	7	4,7 %
По нейтральной сокращенной форме имени (напр. Лена/ Коля...)	60	40 %
По уменьшительной и ласкательной форме имени (Маруся/ Машенька/ Машуля/ Гришка...)	49	32,7 %
По названию животных (напр. Голубушка, Птичка...) /по какому/:	2	1,3 %
По кличке/ прозвищу	20	13,3 %
Другое обращение: /какое/:	3	2 %
У меня нет братьев или сестер.	19	12,7 %

Graf 11. Odpovědi – otázka č. 12

Zjištění

Tato otázka byla polootevřená a respondent mohl vybrat jednu nebo více možných odpovědí. Odpovědi ukazují, že lidé nejčastěji oslovují svého sourozence *neutrální zkratkou křestního jména* (40 %) nebo *křestním jménem v základním tvaru* (37,3 %). Z výběru možných odpovědí však někteří respondenti zvolili také oslovení *pomocí zdvořilých a domácích jmen* (32,7 %), *oslovení označující sociální roli oslovované osoby* (17,3 %), *oslovení přezdívkou* (13,3 %), *zájmenem* (4,7 %), *přídavným jménem* (3,3 %), *na základě pojmenování ze zvířecí říše* (1,3 %) – konkrétně byla zmíněna oslovení *Котик* (1x), *Котенок* (1x), *Зайка* (1x). Celkem 12,7 % respondentů uvedlo, že *sourozence nemají* a celkem 2 % dotazovaných uvedla *další možná oslovení*. Mezi takovými se objevily následující výrazy:

Tabulka 37. Dodatečné odpovědi – otázka č. 12

Výraz	Počet odpovědí
Систер	2
Систрусик	1
БратЮня	1
БратЭлло	1
Бразер	1
Ругательным словом	1

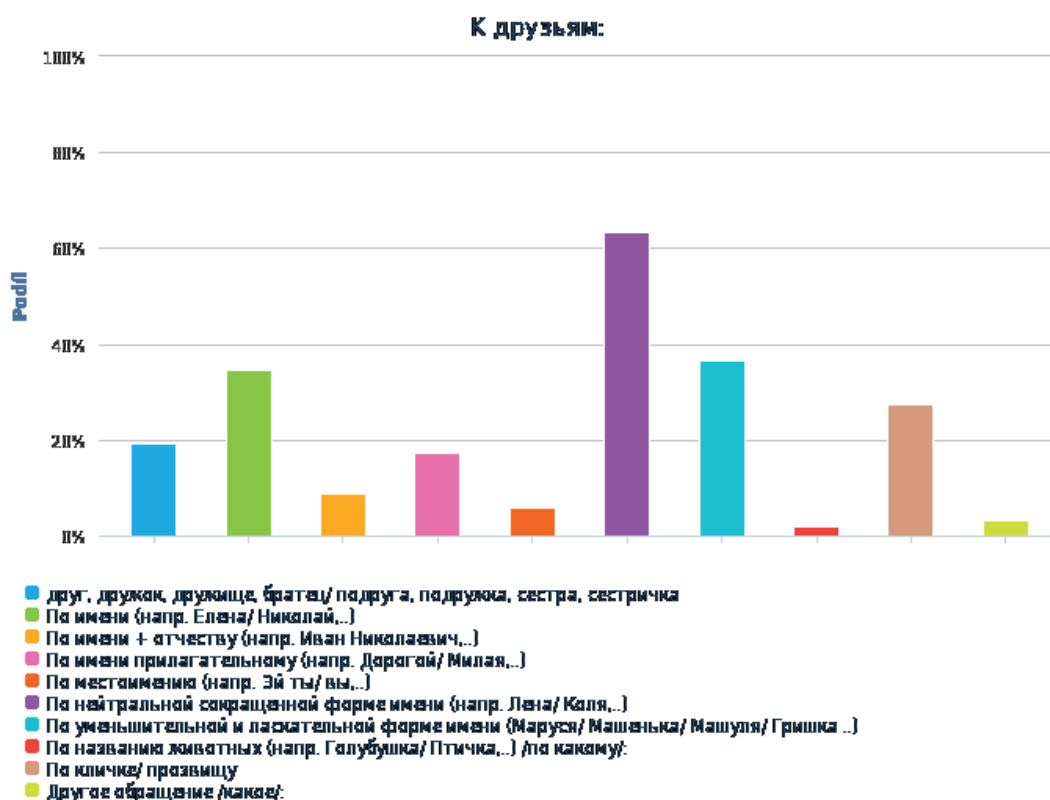
Отázka č. 13: Nejčastěji oslovuji své přátele:

Tabulka 38. Odpovědi – otázka č. 13

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
друг, дружок, дружище, братец/ подруга, подружка, сестра, сестричка	29	19,3 %
По имени (напр. Елена/ Николай...)	52	34,7 %
По имени + отчеству (напр. Иван Николаевич...)	13	8,7 %
По имени прилагательному (напр. Дорогой/ Милая...)	26	17,3 %
По местоимению (напр. Эй ты/ вы...)	9	6 %
По нейтральной сокращенной форме имени (напр. Лена/ Коля...)	95	63,3 %
По уменьшительной и ласкательной форме Имени (Маруся/ Машенька/ Машуля/ Гришка...)	55	36,7 %

По названию животных (напр. Голубушка/ Птичка...) /по какому/:	3	2 %
По кличке/ прозвищу	41	27,3 %
Другое обращение /какое/:	5	3,3 %

Graf 12. Odpovědi – otázka č. 13

Zjištění

Tato otázka byla polootevřená a respondent mohl vybrat jednu nebo více možných odpovědí. Z odpovědí vyplývá, že lidé nejčastěji oslovují své přátele *neutrální zkratkou křestního jména* (63,3 %), *pomocí zdvořilých a domácích jmen* (36,7 %) nebo *křestním jménem v základním tvaru* (34,7 %). Jako další, méně častá oslovení, zvolili respondenti *oslovení přezdívkou* (27,3 %), *oslovení označující sociální roli oslovované osoby* (19,3 %), *oslovení s pomocí přídavného jména* (17,3 %), *s pomocí jména a jména po otci* (8,7 %), *s pomocí zájmena* (6 %), *oslovení na základě pojmenování ze zvířecí říše* (2 %). Konkrétně byla zmíněna oslovení jako

Зайка (2x), *Зайчик* (1x), *Котя* (1x), *Зая* (1x). Celkem 3,3 % dotazovaných uvedlo *další možnosti oslovení*. Mezi nimi se objevily následující výrazy:

Tabulka 39. Dodatečné odpovědi – otázka č. 13

Výraz	Počet odpovědí
Солнышко	1
Солнце	1
Родной	1
Радость моя	1
Старик	1
Зависит от возраста	1

Vyvození závěru ze získaných dat o oslovení sourozenců a přátel

Odpovědi týkající se oslovení sourozenců a přátel se v mnohém shodují. Nejčastěji oslovují lidé tyto blízké osoby neutrální zkratkou křestního jména, křestním jménem v základním tvaru nebo zdrobnělinami a domácími jmény. Téměř desetina dotazovaných však uvedla, že své přátele oslovuje s pomocí křestního jména a jména po otci. Jak jsme se v teoretické části dozvěděli, v současné době se od užívání jména po otci v komunikaci ustupuje. Tuto informaci potvrzuje fakt, že 8,7 % respondentů, kteří tuto možnost zvolili, odpovídá počtu dotazovaných starších 50 let.

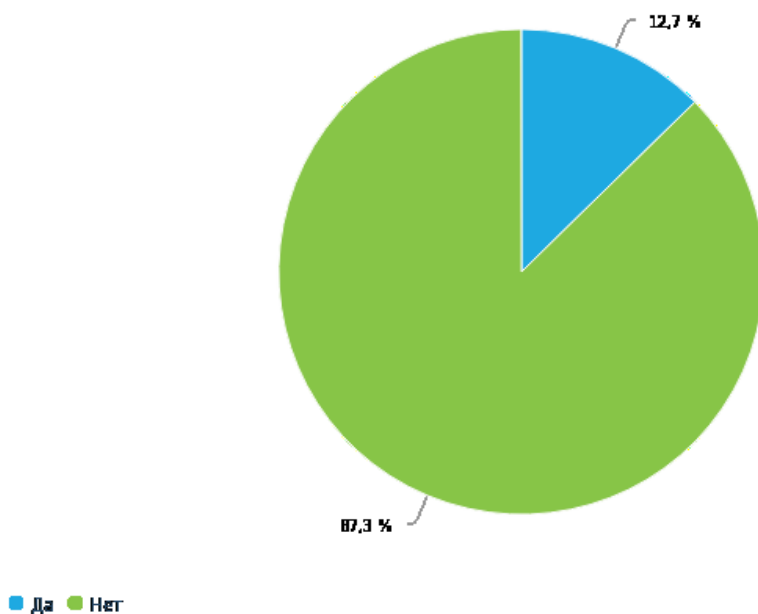
Otázka č. 14: Setkáváte se často s přejatými osloveními typu миссис, мистер, мадам...?

Tabulka 40. Odpovědi – otázka č. 14

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Ano	19	12,7 %
Ne	131	87,3 %

Graf 13. Odpovědi – otázka č. 14

Часто ли вы встречаетесь с заимствованными обращениями типа миссис, мистер, мадам...?

Zjištění

Většina respondentů (87,3 %) uvedla, že se s přejatými oslovenými z cizích jazyků moc často nesetkávají. Nicméně, 12,7 % dotazovaných odpovědělo, že se s takovými oslovenými setkávají často.

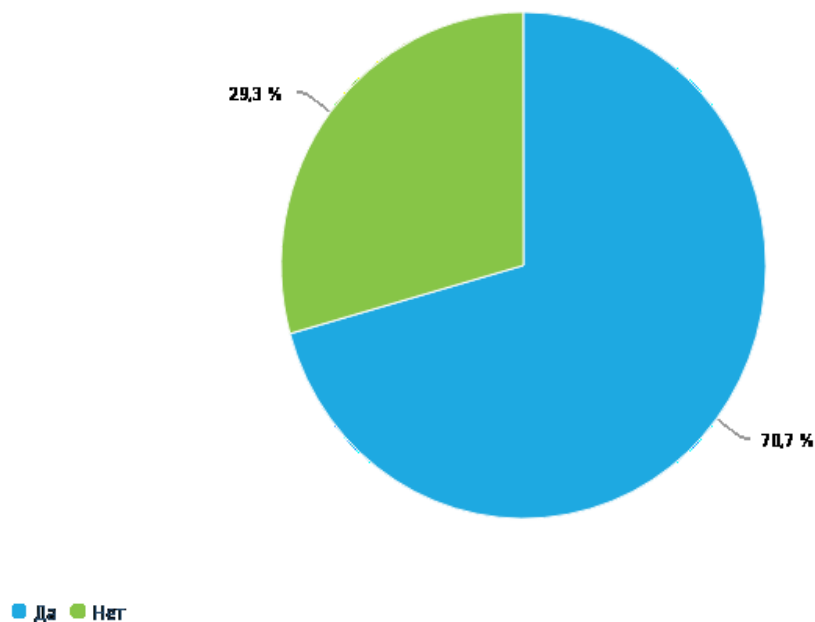
Otázka č. 15: Vidíte nějaké generační rozdíly v používání oslovení? Např., že rodiče a prarodiče používají jiné výrazy než vy?

Tabulka 41. Odpovědi – otázka č. 15

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Ano	106	70,7 %
Ne	44	29,3 %

Graf 14. Odpovědi – otázka č. 15

Видите ли вы различия между поколениями в плане обращения? (Например, родители, бабушки или дедушки используют другие выражения, чем вы?)

Zjištění

Celkem 70,7 % respondentů uvedlo, že generační rozdíly v používání oslovení pozorují, zatímco 29,3 % dotazovaných odpovědělo, že žádné takové rozdíly nevidí.

Otázka č. 16: Jaké konkrétní generační rozdíly pozorujete? Starší generace používá:

Tabulka 42. Odpovědi – otázka č. 16

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Устаревшие обращения (напр. Товарищ/ Гражданин...)	37	28,7 %
Формы обращения имя + отчество (напр. Иван Николаевич...)	59	45,7 %

Более вежливые и длинные формы обращения (напр. Не затруднит ли вас сказать мне...)	39	30,2 %
Менее местоимений (напр. Эй ты/вы...)	15	11,6 %
Менее иноязычных или никакие иноязычные обращения (напр. Миссис/Мистер...)	25	19,4 %
Больше сокращенных/ ласкательно – уменьшительных форм имен (напр. Лена/Коля/Сашенька...)	35	27,1 %
Прилагательные имена (напр. Дорогой/Милая...)	22	17,1 %
Другая разница /какая/:	9	7 %

Graf 15. Odpovědi – otázka č. 16

Zjištění

Tato otázka byla polootevřená a respondenti mohli vybrat jednu nebo více možných odpovědí. Odpovědi na tuto otázku byly poměrně vyrovnané.

Dotazovaní uvedli, že starší generace používá na rozdíl od mladších lidí při oslovení *jméno + jméno po otci* (45,7 %), dále pak *zdvořilejší a delší formulace oslovení* (30,2 %), *zastaralá oslovení* (28,7 %), *více zdvořilejších a domácích jmen* (27,1 %), *méně cizojazyčných nebo žádná cizojazyčná oslovení* (19,4 %), *přídavná jména* (17,1 %), *méně zájmen* (11,6 %). Celkem 7 % uvedlo *další rozdíly*. Mezi takovými odpověďmi se objevily odpovědi uvedené v tabulce níže. I přesto, že tato otázka nebyla povinná, 4 respondenti uvedli jako odpověď, že žádný rozdíl nevidí.

Tabulka 43. Dodatečné odpovědi – otázka č. 16

Odpověď	Počet odpovědí
Молодой человек/мужчина/женщина	2
Старшее поколение обращается по разному, кто то использует более вежливые формы обращения, кто то "эй – ты"	1
Меньше прозвищ, утрированно уменьшительно-ласкательных, сленговых выражений (Братишка, моя зайка, народ)	1
Ой, а вы мне не поможете	1
Не заметила разницы	4

Vyvození závěru ze získaných dat o generačních rozdílech v používání oslovení

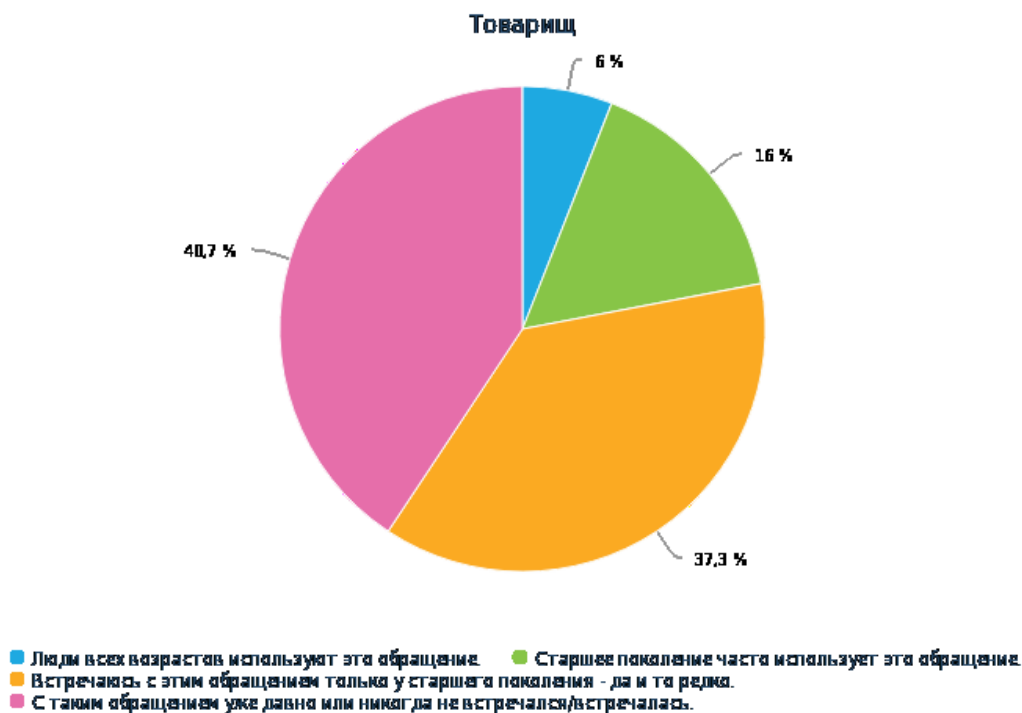
Odpovědi na otázky č. 15 a 16 se jeví jako klíčové z hlediska zodpovězení jednoho z předem stanovených cílů této práce. Celkem 70,7 % respondentů totiž uvedlo, že generační rozdíly v používání oslovení **pozoruje**. Konkrétní příklady generačních rozdílů dokazují postupný ústup od používání jména po otci, celkové zkracování dříve delších a zdvořilejších výrazů pro oslovení nebo například fakt, že používání oslovení typu *товарищ* nebo *гражданин* je typické právě pro starší generaci.

Отázka č. 17: Setkáváte se s oslovením Товарищ?

Tabulka 44. Odpovědi – otázka č. 17

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Люди всех возрастов используют это обращение.	9	6 %
Старшее поколение часто использует это обращение.	24	16 %
Встречаюсь с этим обращением только у старшего поколения – да и то редко.	56	37,3 %
С таким обращением уже давно или никогда не встречался/встречалась.	61	40,7 %

Graf 16. Odpovědi – otázka č. 17

Zjištění

Nejvíce respondentů (40 %) uvedlo, že se s oslovením *Товарищ* už dlouho, popř. nikdy nesetkalo. Celkem 37,3 % dotázaných odpovědělo, že se s tímto oslovením setkává pouze u starší generace, a i to velmi zřídka. 16 % respondentů uvedlo, že starší generace užívá toto oslovení poměrně často a pouze 6 % dotazovaných odpovědělo, že toto oslovení používají lidé všech věkových kategorií.

Otázka č. 18: Setkáváte se s oslovením Гражданин/ Гражданка?

Tabulka 45. Odpovědi – otázka č. 18

Оdpověď	Поčet odpovědí	Podíl v %
Люди всех возрастов используют это обращение.	16	10,7 %
Старшее поколение часто использует это обращение.	24	16 %
Встречаюсь с этим обращением только у старшего поколения – да и то редко.	44	29,3 %
С таким обращением уже давно или никогда не встречался/встречалась.	66	44 %

Graf 17. Odpovědi – otázka č. 18

Zjištění

Nejvíce respondentů (44 %) uvedlo, že se s oslovením *Гражданин/Гражданка* už delší dobu, popř. nikdy nesetkalo. Celkem 29,3 % dotázaných odpovědělo, že se s tímto oslovením setkává pouze u starší generace, a i to velmi zřídka. 16 % respondentů uvedlo, že starší generace užívá toto oslovení poměrně často a pouze 10,7 % dotazovaných odpovědělo, že toto oslovení používají lidé všech věkových kategorií.

Отázka č. 19: Setkáváte se s oslovením Сударь/ Сударыня?

Tabulka 46. Odpovědi – otázka č. 19

Odpověď	Počet odpovědí	Podíl v %
Люди всех возрастов используют это обращение.	8	5,3 %
Старшее поколение часто использует это обращение.	7	4,7 %
Встречаюсь с этим обращением только у старшего поколения – да и то редко.	28	18,7 %
С таким обращением уже давно или никогда не встречался/встречалась.	107	71,3 %

Graf 18. Odpovědi – otázka č. 19

Zjištění

Většina respondentů (71,3 %) uvedla, že se s oslovením *Сударь/Сударыня* už dlouho, popř. nikdy nesečkala. Celkem 18,7 % dotázaných odpovědělo, že se s tímto oslovením setkává pouze u starší generace, a i to velmi zřídka. 4,7 % respondentů uvedlo, že starší generace užívá toto oslovení často a 5,3 % dotazovaných odpovědělo, že toto oslovení používají lidé všech věkových kategorií.

Vyvození závěru ze získaných dat o osloveních typu *товарищ, гражданин/гражданка, сударь/сударыня*

Převážná většina respondentů odpověděla, že se s danými typy oslovení setkává jen u starší generace, a i to velice zřídka. O něco větší skupina dokonce uvedla, že se s takovými oslovenými velmi dlouho nebo nikdy nesečkala. Z odpovědí tedy jasně vyplynulo, že oslovení typu *товарищ, гражданин/гражданка, сударь/сударыня* v současné době používá jen konkrétní skupina respondentů, a to starší generace.

Závěr

Z podrobného zkoumání vyplynulo, že ačkoliv je téma problematiky oslovení v současné ruštině v dnešní době velice aktuální, tato oblast nebyla doposud dostatečně zpracována a určitě by si zasloužila více pozornosti. Ačkoliv existuje mnoho (především rusky psaných) pramenů zabývajících se tématem oslovení, naprostá většina z nich se věnuje především obecnému lingvistickému charakteru, a nikoliv problematice užívání oslovení v současné ruštině. Naši snahou bylo přispět k této doposud nepřilíš zmapované oblasti, a to zejména výzkumem, na jehož základě jsme dospěli k několika novým poznatkům. Údaje získané prostřednictvím dotazníkového šetření určeného pro rodilé mluvčí byly analyzovány, následně byla vyhodnocena nejčastěji používaná oslovení jak ve formálním, tak neformálním prostředí. Dále byly zjištěny změny v použití oslovení, které v posledních desetiletích nastaly, a to s konkrétními příklady nejpozorovanějších generačních rozdílů. Jednou ze zajímavých a zásadních novodobých tendencí je bezpochyby postupný ústup od používání jmen po otci. Přesvědčili jsme se také, že po rozpadu Sovětského svazu Rusové náhradu za oslovení *товарищ* doposud nenašli, a většina z nich řeší tento problém oslovováním bez podstatného jména.

První hypotéza, která byla vytyčena v úvodu bakalářské práce, vycházela z předpokladu, že více než 30 % respondentů se často setkává s přejatými osloveními z cizích jazyků.

Pro ověření první hypotézy sloužily v dotazníku otázky č. 4–13 zjišťující současné používané varianty oslovení pro konkrétní osoby – neznámé dospělé osoby a děti, obsluhující personál, rodiče, sourozence a přátele. Ze získaných odpovědí vyšlo najevo, že přejatá cizojazyčná oslovení používají rodilí mluvčí minimálně. Za tímto účelem byla dále vytvořena především otázka č. 14, která se přímo dotazovala, zda se respondenti s cizojazyčnými osloveními v běžném životě setkávají či nikoliv. Překvapivě pouze 19 ze 150 dotazovaných uvedlo, že se s přejatými osloveními setkává, což činí pouze 12,7 % z celkového počtu respondentů. **První hypotéza nebyla potvrzena.**

Druhá hypotéza vycházela z předpokladu, že oslovení typu *товарищ*, *гражданин*, *сударь* se v současné době již téměř nepoužívají a pokud ano, používá je jen starší generace.

Druhou hypotézu měly za úkol ověřit otázky č. 17–19. Každý respondent měl u jednotlivých oslovení určit, zda je podle něj užívají lidé všech věkových kategorií; pouze starší generace; pouze starší generace, a i to velmi zřídka, nebo zda se dotazovaný s danou variantou oslovení již delší dobu nebo dokonce nikdy neseťkal. Velký počet respondentů odpověděl, že se s danými typy oslovení setkávají pouze u starší generace, a i to velice zřídka. O něco větší skupina dotazovaných dokonce uvedla, že se s takovými osloveními velmi dlouho nebo nikdy neseťkala.

Druhá hypotéza byla potvrzena.

Je třeba konstatovat, že ruský ekvivalent pro chybějící oslovení neznámých osob, s nimiž se člověk v běžném i pracovním životě setká, v současné ruštině stále chybí a problematika oslovení zůstává i nadále aktuální.

Resumé

Hlavním cílem této práce bylo na základě dotazníku zjistit, zda v poslední době nastaly některé změny v použití oslovení v ruském jazyce, a jak tyto potenciální změny ve slovní zásobě vnímají rodilí mluvčí – zda v tomto ohledu pociťují nějaké generační rozdíly, případně jaké.

Teoretická část zpracovaná na základě studia odborné literatury posloužila jako východisko pro praktickou část. V teoretické části bakalářské práce jsme zjistili, že neexistuje jednotná definice oslovení, ale ani jejich klasifikace. Obecně je však oslovení možné vymezit jako slova nebo slovní spojení označující osoby, zvířata nebo věci, na které se obrací řeč. Dělit je můžeme z hlediska užití verbálních či neverbálních řečových prostředků; dále na základě stylistiky, expresivity, struktury nebo také podle toho, čím jsou vyjádřena. Oslovení je, mimo jiné, součástí řečové a kulturní etikety, přičemž existuje nespočet biologických a sociálních faktorů, které výběr oslovení ovlivňují. Mezi nejdůležitější funkce oslovení patří zejména funkce kontaktní, komunikační, apelativní a vokativní. Dále jsme se věnovali lingvistické charakteristice oslovení, a to z hlediska sémantiky, stylistiky, fonetiky, morfologie a syntaxe. Dozvěděli jsme se například, že oslovení je doprovázeno specifickou intonací, která se liší v závislosti na pozici oslovení ve větě, dále že se oslovení v ruštině vyjadřuje podstatným jménem ve tvaru nominativu a také, že se může nacházet na libovolném místě ve větě nebo před ní. Vykání v ruštině je typické pro užití zájmena i slovesa ve formě druhé osoby množného čísla a také pro užívání jména po otci. Nakonec jsme uvedli nejběžnější oslovení známých a neznámých adresátů.

Praktická část byla založena na dotazníkovém šetření, jehož výsledky nám umožnily naplnit předem stanovené cíle této práce, tedy zjistit, zda v poslední době některé změny v použití oslovení v ruském jazyce nastaly a zda tyto potenciální změny ve slovní zásobě vnímají samotní rodilí mluvčí v podobě generačních rozdílů, případně jakých konkrétně. Těchto cílů bylo dosaženo.

Byly zjištěny konkrétní změny v použití oslovení v současné ruštině, které představují především obrovský úbytek oslovení, jako jsou *товарищи*, *гражданин* a *сударь* nebo například fakt, že do současné ruštiny v malé míře pronikla oslovení z cizích jazyků jako například *миссис*, *мистер* a *мадам*. Dále byl zanalyzován

velký počet rozdílů v používání oslovení v závislosti na generaci s konkrétními příklady. Z detailní analýzy dotazníkového šetření vyplynulo, že starší generace používá na rozdíl od mladších lidí při oslovení jméno + jméno po otci, dále pak zdvořilejší a delší formulace oslovení, zastaralá oslovení, více zdrobnělin a domácích jmen, méně cizojazyčných nebo žádná cizojazyčná oslovení, více přídavných jmen a méně zájmen.

Резюме

Основная цель данной бакалаврской работы состояла в том, чтобы выяснить на основе вопросника, произошли ли некоторые недавние изменения в использовании обращений на русском языке и как эти потенциальные изменения в словарном запасе воспринимаются носителями языка – чувствуют ли они какие-либо различия между поколениями в этом отношении и если да, то какие.

Теоретическая часть, подготовленная на основе изучения специальной литературы, послужила отправным пунктом для практической части. В теоретической части дипломной работы было обнаружено, что в русском языке не существует как единого и точного определения обращений, так и какой-либо классификации. В целом обращениями являются слова или словосочетания, использованные для обозначения человека, животного или предмета, к которому обращаются при разговоре. Обращения могут быть разделены с точки зрения вербальных и невербальных средств речи, далее на основе стилистических характеристик, выразительности, структуры и также в соответствии с тем, чем обращение выражено. Помимо прочего обращение является частью речевого и культурного этикета. Существует множество факторов как биологических, так и социальных, которые сильно влияют на способ обращения. Обращение исполняет в языке функцию контактную, коммуникационную, апелляционную и призывающую. В данной работе было уделено внимание и лингвистической характеристике обращений с точки зрения семантики, стилистики слов, фонетики, морфологии и синтаксиса. Было установлено, что обращение сопровождается характерной интонацией голоса, которая меняется в зависимости от места обращения в предложении; к тому же обращение в русском языке выражено существительным в именительном падеже и может быть поставлено в любом месте в предложении или перед ним. В русском языке, для обращений на вы типично употребление местоимений и глаголов в форме второго лица множественного числа и также использование отчеств. В заключении теоретической части были представлены наиболее использованные обращения к знакомым и незнакомцам.

Практическая часть была основана на опросе, результаты которого позволили решить поставленные цели дипломной работы, а именно понять,

какие изменения в использовании обращений произошли за последнее время в русском языке. Важной целью дипломной работы в свою очередь было обнаружить, воспринимаются ли эти потенциальные изменения в словарном запасе носителями языка в форме различий между поколениями, и если да, то какими. Эти цели были достигнуты.

В бакалаврской работе были определены конкретные изменения в использовании обращений в современном русском языке, которые, например, представлены значительным сокращением использования в речи таких обращений как *товарищ*, *гражданин* и *сударь*. Сверх того, русский язык был в какой-то мере подвержен влиянию иностранных языков, поэтому в современной русской речи временами используются обращения типа *миссис*, *мадам* и *мистер*. Вдобавок на конкретных примерах отмечаются значительные отличия в использовании обращений в зависимости от возрастного фактора. Подробный анализ результатов опроса показал, что люди старшего возраста в отличие от молодого поколения при обращении называют человека по имени и отчеству, используют более вежливые, формальные или устаревшие формы обращения, уменьшительно-ласкательные обращения. Далее, старшее поколение почти не употребляет иностранные формы обращения, более использует прилагательные, менее – местоимения.

Seznam použitých informačních zdrojů

Zdroje v českém jazyce:

ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-85885-96-4.

MILROY, Lesley a Matthew GORDON. *Sociolingvistika: metody a interpretace*. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2125-8.

ŠVEHLOVÁ, Milena. K problematice oslovení v češtině. In: *Rozumět jazyku: Sborník k významnému životnímu jubileu univ. prof. PhDr. Radoslavy Brabcové, CSc.*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1995, s. 73-80.

Zdroje v ruském jazyce:

ВАЛГИНА, Нина Сергеевна. *Синтаксис современного русского языка: Учебник для вузов*. Москва: Высшая школа, 1973.

KUBÍK, Miloslav. *Русский синтаксис в сопоставлении с чешским*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1982.

KUPCEVIČOVÁ, Jelena a Vítězslav VILÍMEK. *Современный русский речевой этикет для чехов: Současná ruská řečová etiketa pro čechy*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7664-252-4.

РОЗЕНТАЛЬ, Д.Э., И.Б. ГОЛУБ а М.А. ТЕЛЕНКОВА. *Современный русский язык*. 12-е изд. АЙРИС-пресс. ISBN 978-5-8112-4846-9.

ФОРМАНОВСКАЯ, Наталия Ивановна. *Вы сказали: "Здравствуйте!"*: Речевой этикет в нашем общении. Москва: Знание, 1982.

ФОРМАНОВСКАЯ, Наталия Ивановна. *Культура общения и речевой этикет*. М.: ИКАР, 2005

ФОРМАНОВСКАЯ, Наталия Ивановна. *Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты*. Москва: Русский язык, 1982.

ФОРМАНОВСКАЯ, Наталья Ивановна а Павел Генрихович ТУЧНЫ. *Русский речевой этикет в зеркале чешского*. Москва: Русский язык, 1986.

Zdroje ve slovenském jazyce:

SLANČOVÁ, Daniela. *Reč autority a lásky: Reč učitelky materskej školy orientovaná na dieta – opis registra*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 1999. ISBN 80-88722-30-6.

Internetové zdroje:

Internetové zdroje v českém jazyce:

HOLUB, Zbyněk. *Proměny slovníku po listopadu 1989* [online]. 23. září 2010 [cit. 2019-11-03]. Dostupné z: <https://plzen.rozhlas.cz/promeny-slovníku-po-listopadu-1989-6803956>.

JURMAN, Alexander. Pronominální oslovení (tykání a vykání) v současné češtině. *Slovo a slovesnost*, 62, 2001. Dostupné z <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4023>.

KNAPPOVÁ, Miloslava. *OTČESTVO* [online]. [cit. 2019-12-10]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/OTČESTVO>.

KNEŘOVÁ, Magdalena. Ke způsobům oslovení v mluvených projevech. *Naše řeč* [online]. [cit. 2019-12-11]. Dostupné z: [http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7225 - _ftn3](http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7225_-_ftn3).

Oslovení v ruštině [online]. [cit. 2019-12-10]. Dostupné z: <https://student.oaulpar.cz/~pmfj/rusky-jazyk/1-2-osloveni-v-rustine>.

ŠPAČEK, Ladislav. Etiketa: Oslovování. In: *Česká televize* [online]. 2004 [cit. 2020-07-09]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1124997157-etiketa/203522165250006-etiketa-oslovovani/>.

VÁLKOVÁ, Jana. *Pravopis vykání: Etiketa tykání a vykání* [online]. [cit. 2019-11-17]. Dostupné z: <https://www.pravopiscesky.cz/pravopis-vykani-pra-1136-9100.html>.

Internetové zdroje v ruském jazyce:

АЙСАКОВА, Елена Алексеевна. КАК ОБРАТИТЬСЯ К ПРЕЗИДЕНТУ? *Мир русского слова* [online]. 2008(2) [cit. 2020-07-12]. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/kak-obratitsya-k-prezidentu/viewer>.

БРАГИНА, Л.В. *Обращения как отражение типов речевых культур* [online]. [cit. 2020-02-22]. Dostupné z: <http://tp11999.narod.ru/index/0-133>.

ВАЛГИНА, Нина Сергеевна. *Современный русский язык: Учебник* [online]. 2002 [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook107/01/>.

КРОНГАУЗ, Анисим Максимович. Речевой этикет: внешняя и внутренняя типология. *Доклады международной конференции Диалог* [online]. 2004 [cit. 2019-11-11]. Dostupné z: <http://www.dialog-21.ru/media/2538/krongauz.pdf>.

ЯНКО, Татьяна Евгеньевна. *Интонационные стратегии русской речи в сопоставительном аспекте* [online]. Москва: Языки славянских культур, 2008 [cit. 2019-11-24]. ISBN 978-5-9551-0267-2. Dostupné z: https://iling-ran.ru/yanko/book_intonation_strategies.pdf.

Internetové zdroje v anglickém jazyce:

WHITNEY, Craig R. SOVIET TURMOIL: Russians Are at a Loss For a Respectful Word. *The New York Times* [online]. 9 September 1991 [cit. 2019-11-28]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/1991/09/09/world/soviet-turmoil-russians-are-at-a-loss-for-a-respectful-word.html>.

Seznam tabulek

- Tab. 1. Oslovení neznámých adresátů – formální oslovení (s. 34)
- Tab. 2. Oslovení neznámých adresátů – formální oslovení při přátelštějším kontaktu s publikem (s. 35)
- Tab. 3. Oslovení neznámých adresátů – neutrální oslovení (s. 35)
- Tab. 4. Oslovení neznámých adresátů – oslovení obslužného personálu a klientů (s. 36)
- Tab. 5. Oslovení neznámých adresátů – oslovení soudců (s. 36)
- Tab. 6. Oslovení neznámých adresátů – oslovení v lékařském prostředí (s. 36, 37)
- Tab. 7. Oslovení neznámých adresátů – oslovení vysokých představitelů vysokých škol při slavnostních příležitostech (s. 37)
- Tab. 8. Oslovení neznámých adresátů – oslovení členů vlády (s. 37)
- Tab. 9. Oslovení neznámých adresátů – zastaralá oslovení (s. 38, 39)
- Tab. 10. Oslovení známých adresátů – formální oslovení (s. 41)
- Tab. 11. Oslovení známých adresátů – oslovení mezi zaměstnanci (s. 41)
- Tab. 12. Oslovení známých adresátů – oslovení žáků a studentů (s. 42)
- Tab. 13. Oslovení známých adresátů – oslovení mezi mládeží (s. 42, 43)
- Tab. 14. Oslovení známých adresátů – důvěrnější formule pro upoutání pozornosti (s. 43)
- Tab. 15. Oslovení známých adresátů – oslovení mezi členy rodiny (s. 43, 44)
- Tab. 16. Oslovení známých adresátů – oslovení mezi partnery (s. 44, 45)
- Tab. 17. Odpovědi – otázka č. 1 (s. 48)
- Tab. 18. Odpovědi – otázka č. 2 (s. 49)
- Tab. 19. Odpovědi – otázka č. 3 (s. 50)
- Tab. 20. Odpovědi – otázka č. 4 (s. 51)
- Tab. 21. Dodatečné odpovědi – otázka č. 4 (s. 52, 53)
- Tab. 22. Odpovědi – otázka č. 5 (s. 53, 54)

- Tab. 23. Dodatečné odpovědi – otázka č. 5 (s. 55)
- Tab. 24. Odpovědi – otázka č. 6 (s. 55, 56)
- Tab. 25. Dodatečné odpovědi – otázka č. 6 (s. 57)
- Tab. 26. Odpovědi – otázka č. 7 (s. 58)
- Tab. 27. Dodatečné odpovědi – otázka č. 7 (s. 60)
- Tab. 28. Odpovědi – otázka č. 8 (s. 61)
- Tab. 29. Dodatečné odpovědi – otázka č. 8 (s. 62, 63)
- Tab. 30. Odpovědi – otázka č. 9 (s. 63, 64)
- Tab. 31. Dodatečné odpovědi – otázka č. 9 (s. 65)
- Tab. 32. Odpovědi – otázka č. 10 (s. 65, 66)
- Tab. 33. Dodatečné odpovědi – otázka č. 10 (s. 67)
- Tab. 34. Odpovědi – otázka č. 11 (s. 67, 68)
- Tab. 35. Dodatečné odpovědi – otázka č. 11 (s. 69)
- Tab. 36. Odpovědi – otázka č. 12 (s. 69, 70)
- Tab. 37. Dodatečné odpovědi – otázka č. 12 (s. 72)
- Tab. 38. Odpovědi – otázka č. 13 (s. 72, 73)
- Tab. 39. Dodatečné odpovědi – otázka č. 13 (s. 74)
- Tab. 40. Odpovědi – otázka č. 14 (s. 74)
- Tab. 41. Odpovědi – otázka č. 15 (s. 75)
- Tab. 42. Odpovědi – otázka č. 16 (76, 77)
- Tab. 43. Dodatečné odpovědi – otázka č. 16 (s. 78)
- Tab. 44. Odpovědi – otázka č. 17 (s. 79)
- Tab. 45. Odpovědi – otázka č. 18 (s. 80)
- Tab. 46. Odpovědi – otázka č. 19 (s. 82)

Seznam grafů

- Graf 1. Odpovědi – otázka č. 1 (s. 49)
- Graf 2. Odpovědi – otázka č. 3 (s. 50)
- Graf 3. Odpovědi – otázka č. 4 (s. 52)
- Graf 4. Odpovědi – otázka č. 5 (s. 54)
- Graf 5. Odpovědi – otázka č. 6 (s. 56)
- Graf 6. Odpovědi – otázka č. 7 (s. 59)
- Graf 7. Odpovědi – otázka č. 8 (s. 62)
- Graf 8. Odpovědi – otázka č. 9 (s. 64)
- Graf 9. Odpovědi – otázka č. 10 (s. 66)
- Graf 10. Odpovědi – otázka č. 11 (s. 68)
- Graf 11. Odpovědi – otázka č. 12 (s. 71)
- Graf 12. Odpovědi – otázka č. 13 (s. 73)
- Graf 13. Odpovědi – otázka č. 14 (s. 75)
- Graf 14. Odpovědi – otázka č. 15 (s. 76)
- Graf 15. Odpovědi – otázka č. 16 (s. 77)
- Graf 16. Odpovědi – otázka č. 17 (s. 79)
- Graf 17. Odpovědi – otázka č. 18 (s. 81)
- Graf 18. Odpovědi – otázka č. 19 (s. 82)

Seznam příloh

Příloha A – Dotazník

Příloha B – Ukázka vyplněného dotazníku